

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Proměna zahraniční politiky Ruské federace vůči
Pobaltí v souvislosti se vstupem pobaltských států do
EU**

Lenka Syrová

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Mezinárodní vztahy

Diplomová práce

**Proměna zahraniční politiky Ruské federace vůči
Pobaltí v souvislosti se vstupem pobaltských států do
EU**

Lenka Syrová

Vedoucí práce:

PhDr. Magdaléna Baštář Leichtová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Magdaléně Baštář Leichtové, Ph.D. za její rady, připomínky, cenné komentáře a především za čas a trpělivost, kterou mi věnovala.

Ráda bych také poděkovala profesorce Doc. dr. Rase Baločkaité z litevské univerzity za konzultace a doporučení zdrojů k výzkumné části práce.

OBSAH

1	ÚVOD.....	9
1.1	Stanovení hypotéz	11
1.2	Metodologická východiska	12
1.3	Literatura.....	14
1.4	Struktura práce	15
2	ANALÝZA A VÝVOJ RUSKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY	18
2.1	Koncepce zahraniční politiky 2000.....	18
2.2	Koncepce zahraniční politiky 2008.....	20
2.3	Koncepce zahraniční politiky 2013.....	21
2.4	Koncepce zahraniční politiky 2016.....	22
2.5	Komparace Koncepcí.....	23
2.6	Vztah Ruské federace k regionu Pobaltí	25
2.7	Vztah Ruské federace k Evropské unii	29
3	BEZPEČNOSTNÍ OTÁZKY	34
3.1	Ruská energetická bezpečnost.....	34
3.2	Hraniční spory.....	39
3.3	Kaliningradská otázka.....	41
4	EKONOMICKÉ VZTAHY	44

4.1	Vztahy s Estonskem	46
4.2	Vztahy s Lotyšskem	49
4.3	Vztahy s Litvou	52
4.4	Shrnutí	56
5	SOCIÁLNÍ PROBLEMATIKA	59
5.1	Vztahy mezi Ruskou federací a ruskými menšinami	60
5.2	Ruská veřejná diplomacie v Pobaltí	62
5.2.1	Ruské nevládní organizace	63
5.3	Přístup baltských států k ruským menšinám	66
6	ZÁVĚR	70
7	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	77
7.1	Knihy a články	77
7.2	Internetové zdroje	82
8	RESUMÉ	88
9	PŘÍLOHY	89

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

CSTO	Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti (<i>Collective Security Treaty Organization</i>)
EAEU	Eurasijský ekonomický svaz (The Eurasian Economic Union)
EBRD	Evropská banka pro obnovu a rozvoj (<i>European Bank for Reconstruction and Development</i>)
EU	Evropská unie (European Union)
NATO	Severoatlantická aliance (North Atlantic Treaty Organization)
PCA	Dohoda o strategickém partnerství (Partnership and Cooperation Agreement)
SNS	Společenství nezávislých států (Содружество Независимых Государств - СНГ)
TPA	Přístup třetím stranám (Third Party Access)
UNSC	Rada bezpečnosti OSN (United Nations Security Council)
WTO	Světová obchodní organizace (World Trade Organization)

1 ÚVOD

Předkládaná práce je zaměřena na změnu zahraniční politiky Ruské federace v souvislosti se vstupem Pobaltí do Evropské unie (EU). Do regionu Pobaltí lze začlenit více teritoriálních celků, avšak tato práce vymezuje pobaltský region jako tři státní celky – Estonsko, Lotyšsko a Litvu. Region vstoupil jednotně do Evropské unie v roce 2004 (Kasekamp 2013: 22–23). Rok 2004 lze chápat jako symbolický rok, který představuje nové uspořádání rusko-baltských vztahů. Abychom mohli zaznamenat změnu v zahraniční politice Ruské federace, je nezbytné stanovit časový rámec. Za začátek časového rámce označujeme první prezidentské období Vladimira Putina. Za konec časové osy lze označit současné problémy, s kterými se Ruská federace potýká ve vztahu k pobaltským státům, které souvisí se vstupem těchto zemí do EU. Důvodem výběru časového rámce je putinovský vliv na danou problematiku. Vladimir Putin byl ruským prezidentem před vstupem Pobaltí do EU tak i po vstupu. Analýza bude končit současnými problémy, jelikož tak budeme moci nejlépe zaznamenat, zda došlo k proměně či nikoli. V této práci je zapotřebí brát v potaz i období před samotným vstupem, jelikož hlavní náplní a cílem práce je zaznamenat změnu ve vztazích v souvislosti s členstvím v Unii.

Aby bylo možné co nejpřesněji analyzovat změnu či změny v rusko-baltských vztazích, bude se práce zabývat pouze vybranými oblastmi zájmu. Klíčem výběru těchto oblastí budou současné problémy ve vztazích mezi zmíněnými aktéry. Zaměříme se na aktuální dění, a tím získáme sporné body. Následně budeme analyzovat jejich proměnu v čase, zda k nějaké došlo či zda za případnou změnou stojí členství států v Evropské unii. Zkoumané faktory lze obecně rozdělit do bezpečnostní, sociální a ekonomické roviny, avšak každá zmíněná oblast bude blíže specifikována.

Rusko se po rozpadu Sovětského svazu potýkalo s řadou problémů, jednou ze zásadních změn, ke které došlo, byla ztráta území podél Baltského moře. Jediné území v oblasti Baltu, které zůstalo pod správou Ruské federace, je ruská exkláva Kaliningrad. Vztah baltských států a Ruské federace se významně liší od

ostatních postsovětských republik. Důvodem je členství pobaltských zemí v prozápadních organizacích, a to v Evropské unii a Severoatlantické alianci. Baltské republiky vstoupily do obou zmíněných organizací společně, do Severoatlantické aliance v březnu 2004 o dva měsíce déle do Evropské unie. V 90. letech se Pobaltí potýkalo s ekonomickou krizí, a proto nejpraktičtějším řešením bylo navázání vztahů s Evropskou unií, která představovala pro zmíněné tři státy novou alternativu (Hodač – Strejček 2008: 59–65). I přes zmíněnou užší spolupráci s Evropou má Rusko v oblasti své vlastní zájmy a faktický vliv na postsovětské státy si udrželo do dnešní doby. Angažovanost Ruska je spojena zejména s ochranou ruskojazyčných menšin v regionu (Salminen 2015: 263–237).

Bezpečnostní problematika zaujímá hlavní postavení v ruské zahraniční politice. V regionu Pobaltí představuje zásadní ruský zájem exkláva Kaliningrad. V kaliningradské oblasti lze sledovat zájmy jak Ruské federace, tak i Evropské unie. V bezpečnostní otázce Ruské federace a Pobaltí je nezbytné zmínit roli Severoatlantické aliance (Rywkin 2015: 229–230). Rozšiřování Severoatlantické aliance směrem na východ, nebo lépe řečeno do postsovětského prostoru, budí znepokojení v ruské zahraniční politice. Cílem této práce je však analýza vztahů mezi Ruskem a EU, a proto otázky spojené s NATO nebudou detailněji zkoumány.

Ruská zahraniční politika vůči Pobaltí je spojena také se sociálními problémy. Na území dnešních nezávislých baltských států žije značná část ruských obyvatel. Tato problematika se stala nejpalčivějším tématem v sociální oblasti. Největší ruské diaspory se nachází na území Estonska a Lotyšska. Po rozpadu Sovětského svazu se nacházelo v Lotyšsku a Estonsku přibližně 25 % až 26% ruských občanů (Salminen 2015: 237). Jedním ze zásadních principů zahraniční politiky je ochrana ruskojazyčných menšin v postsovětském prostoru, potažmo ve světě. Téma se stává o to citlivější, že státy bývalého východního bloku jsou nyní členskými zeměmi Evropské unie a Severoatlantické aliance (Grigas 2013: 45).

Dalším předmětem výzkumu je ekonomická a energetická oblast v zahraniční politice Ruské federace. Přestože baltské státy vstoupily v roce 2004 do Evropské unie, nemůže to být chápáno jako konec ekonomické závislosti na Rusku. I pro Rusko představuje Baltské moře zónu obchodu a strategické místo, což je i důvod proč od roku 2000 Ruská federace staví a obnovuje přístavy v Baltském moři (Grigas 2013: 45). Všechny zmíněné faktory mají nejzásadnější vliv na fungování ruské zahraniční politiky ve vztahu k Estonsku, Lotyšsku a Litvě.

1.1 Stanovení hypotéz

Předkládaná práce analyzuje zahraniční politiku Ruské federace ve vztahu k baltským státům. Klade si za cíl zjistit, zda došlo k proměně vztahů mezi zmíněnými aktéry po vstupu do Evropské unie. Cílem výzkumu je zaznamenat změny ve vybraných oblastech (bezpečnostní, sociální a ekonomické), ke kterým došlo na základě členství baltských států Evropské unii.

Práce je založena na ověřování hypotézy. *Ruská zahraniční politika prošla v souvislosti s členstvím pobaltských zemí do EU výraznou proměnou v oblasti ekonomické a sociální, naopak v otázce bezpečnostní zůstává stabilní jako před rokem 2004.*

Aby bylo možné ověřit, či vyvrátit hypotézu, je nezbytné stanovit výzkumné otázky.

Výzkumné otázky v oblasti bezpečnosti: Jaký význam má kaliningradská oblast v bezpečnostní politice Ruska? Došlo k nárůstu sporů v oblasti bezpečnostního sektoru? Jsou tyto spory zapříčiněny členstvím pobaltských států v EU?

Výzkumné otázky v oblasti ekonomické: Jaké jsou dopady na ruskou ekonomiku v souvislosti se vstupem pobaltských zemí do EU? Jaké dopady má členství v EU na pobaltské ekonomiky?

Výzkumné otázky v sociální oblasti: Jakým způsobem se proměnila sociální situace ruského obyvatelstva v pobaltských státech? Jak přistupují baltské státy k ruským menšinám na svém území?

1.2 Metodologická východiska

Metodologie této práce vychází z metod analýzy zahraniční politiky. Mimo jiné se opírá o tzv. hladiny analýzy, které nabízí určitou strukturu jak postupovat při analýze. Podle Davida Singera (1961) zmíněné hladiny jsou od počátku nápomocny analyzovat zahraniční politiku jednotlivých aktérů. S termínem přišel Kenneth Waltz, který rozděluje hladiny do pěti úrovní:

- 1) Systém
- 2) Subsystem
- 3) Stát
- 4) Substátní úroveň
- 5) Individuální úroveň

První zmíněnou systémovou úroveň chápeme jako jeden celek, a to mezinárodní systém. Mezinárodní systém se skládá z jednotek, které tvoří určitou strukturu. Zásadním bodem na této úrovni je interakce mezi jednotkami. Následuje subsystemová úroveň, kterou lze charakterizovat jako regionální úroveň. Obdobně jako u předešlé úrovně se analýza zabývá nějakým celkem, v tomto případě regionem. Třetí a podle mnoha autorů nejzásadnější úroveň je stát. Tato hladina zkoumá a charakterizuje fungování státu. Primárně stát ovlivňují vnitřní faktory (geografie, ekonomika, ideologické hodnoty nebo zdroje). Aktér musí reagovat na tyto proměnné a v návaznosti na to specifikovat zahraniční politiku vůči ostatním aktérům v mezinárodním systému (Drulák 2007: 16–18). Další substátní hladina je často opomíjena, avšak také ovlivňuje zahraniční politiku státu. Jejím cílem je analyzovat vnitřní dění v rámci státu. Ať už se jedná o média, veřejné mínění či nevládní organizace. Poslední výše zmíněnou je individuální hladina. Tato úroveň se týká vůdčích osobností

jednotlivých států (prezident, premiér, atd.). Jedná se o osobu, která má zásadní vliv na fungování státu jak v domácí, tak zahraniční politice (Drulák 2007: 16–18);(Ponížilová 2014/2015).

Cílem této práce je zkoumat chování a interakci Ruské federace vůči ostatním aktérům, ať už vůči Pobaltí či Evropské unii. Hladiny analýzy se navzájem doplňují, primárně nás bude zajímat státní úroveň v kombinaci se subsystémovou úrovní.

Zahraněční politiku státu lze charakterizovat jako soubor cílů a zájmů. Cíle Ruské federace lze rozdělit dle obsahové formy - na mocenské či bezpečnostní, ideové a ekonomické (Drulák 2007: 23–26). Tato práce je zaměřena na vztah Ruské federace a baltských států, avšak do jisté míry se jedná také o vztahy mezi Evropskou unií na jedné straně a Ruskou federací na straně druhé.

Proměny v rusko-baltských vztazích budeme zkoumat v bezpečnostní, ekonomické a sociální sféře. V každé z nich využívá Ruská federace soubor nástrojů k naplnění krátkodobých i dlouhodobých cílů (Drulák 2007: 33). Právě tyto nástroje, jejich využití a proměny dosahovaných cílů, budeme sledovat v této práci.

Podstatnou část práce budou analyzovány diplomatické nástroje. Nástroje diplomatického charakteru se vyznačují absencí násilí. Jsou založeny na komunikaci mezi politickými aktéry, a právě komunikace mezi představiteli má za cíl předejít možnému konfliktu. Tyto nástroje budeme zkoumat prostřednictvím analýzy vyjednávacích dohod a smluv (Drulák 2007: 33–35). Bilaterální, multilaterální a další dokumenty nám poslouží jako zdroj informací ve všech analyzovaných oblastech.

Přestože vstoupily baltské státy do Evropské unie a musely přizpůsobit své ekonomiky evropským požadavkům, stále je patrný vliv Ruské federace. V ekonomické oblasti budou analyzovány rusko-baltské ekonomické vztahy. Nástroj ekonomického charakteru, který budeme zkoumat je obchodní politika.

V sociální sféře budeme analyzovat postavení ruských menšin v Pobaltí. Rozložení ruského obyvatelstva mimo území Ruské federace zaujímá v zahraniční politice nepostradatelné místo. Sounáležitost a šíření ruské identity patří k primárním cílům ruské zahraniční politiky v Pobaltí (Salminen 2015: 203–205).

Pro naši analýzu bude určující tzv. veřejná diplomacie, kterou lze chápat jako nástroj využívaný k prosazování cílů zahraniční politiky na území jiného státu (Peterková 2008: 12). Na základě vyjednávacích smluv bude analyzována ruská veřejná diplomacie. Zjistíme, jak si Ruská federace udržuje vliv a jak podporuje ruské menšiny v Pobaltí. Aby bylo možné zkoumat tuto proměnu, musíme se zaměřit také na vztah baltských států k ruským menšinám na jejich území. Zejména budeme zkoumat, jak ruské menšiny ovlivnily vstup Pobaltí do Evropské unie a jak jím byly případně ovlivněny.

1.3 Literatura

Základní dokumenty ruské zahraniční politiky představují tzv. Koncepce. Vzhledem k vymezenému časovému rámci bude využíváno čtyř po sobě jdoucích koncepcí, a to z roku 2000, 2008, 2013 a 2016. Tyto koncepce budou tvořit obecný podklad pro analýzu zahraniční politiky. Z důvodu vymezení tématu je nutné zaměřit se na konkrétnější zdroje a literaturu. V diplomové práci bude čerpáno z bilaterálních smluv mezi jednotlivými aktéry.

Podstatná část práce je založena na oficiálních stránkách státních institucí a mezinárodních organizací. Mezi ty základní patří – oficiální stránky ruského Ministerstva zahraničních věcí (www.mid.ru) a oficiální stránky ruského prezidenta (www.kremlin.ru). Dále budou zakomponovány poznatky z oficiálních stránek estonského Ministerstva zahraničních věcí (www.mfa.ee), lotyšského Ministerstva zahraničních věcí (www.mfa.gov.lv), litevského Ministerstva zahraničních věcí (www.urm.lt).

Další nezbytné zdroje k této práci budou čerpány z evropských institucí. Budou brány v potaz Smlouva o přistoupení nových členských států z roku 2003 nebo Kodaňská kritéria, na které navazují strategie pro začlenění nových zemí do Evropské unie. Kromě použití příslušných oficiálních stránek a dokumentů/úmluv evropských orgánů se zaměříme také například na oficiální stránky Evropského centra pro otázky menšin (www.ecmi.de).

V souvislosti s bezpečností, ekonomickou a energetickou otázkou budou použita data z oficiálních stránek ruské společnosti, a to ruské společnosti Gazprom (www.gazprom.ru). Nápomocny budou také některé zpravodajské servery jako například Russia in Global Affairs (eng.globalaffairs.ru).

Co se týče české literatury, byly využity publikace z relevantních zdrojů, odborné články ve vědeckých časopisech *Mezinárodní vztahy*. Z českých autorů bylo čerpáno nejvíce na základě poznatků z publikací *Jany Peterkové: Veřejná diplomacie* nebo *Jana Hodače a Petra Strejčka: Politika Ruské Federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Nicméně, v této práci převažují cizojazyčné publikace.

1.4 Struktura práce

Diplomová práce bude rozdělena do šesti kapitol. V první části bude představena ruská zahraniční politika. Dále bude analyzován vztah Ruské federace k Pobaltí a Evropské unii. Druhá část práce je založena na empirickém výzkumu, vzhledem k námi vybraným oblastem zájmů bude celá tato část rozdělena na tři kapitoly, a to na bezpečnostní, ekonomickou a sociální.

Jednotlivé kapitoly diplomové práce:

- 1) Analýza a vývoj ruské zahraniční politiky
- 2) Bezpečnost otázky
- 3) Ekonomické vztahy
- 4) Sociální problematika

5) Závěr

První kapitola se bude zabývat analýzou a vývojem ruské zahraniční politiky. Budou zde nastíněny Koncepce zahraniční politiky z roku 2000, 2008, 2013 a 2016. Následně bude provedena jejich komparace. Analýza každé zmíněné Koncepce se bude zaměřovat na obecné zájmy Ruské federace a dále na námi vymezená témata – bezpečnost, regionální otázky (ve vztahu k postsovětskému prostoru – k Pobaltí), ekonomiku a sociální problematiku. Dále budou představeny vztahy mezi Ruskou federací a Pobaltím. V závěru této kapitoly bude nastíněn vztah mezi Ruskou federací a Evropskou unií, který bude dále rozebírán v praktické části.

Druhá kapitola se věnuje bezpečnosti. Bude analyzována problematika hraničních sporů či bezpečných dodávek energií. V této kapitole bude nahlíženo na bezpečnostní politiky Ruské federace ve vztahu k jednotlivým zemím, stejně tak jako k celému regionu. Cílem této kapitoly bude zjistit, jak se proměnil vztah Ruské federace a Pobaltí v bezpečnostních otázkách po vstupu do Evropské unie.

Třetí kapitola se bude věnovat ekonomické problematice. V této kapitole budou zanalyzovány ekonomické vazby baltských států na Ruskou federaci. Bude nastíněna situace před vstupem do Evropské unie a samozřejmě bude představena současná podoba ekonomických vazeb. Právě v ekonomické oblasti se bilaterální vztahy Ruské federace a jednotlivých republik nejvíce liší jeden od druhého.

Čtvrtá kapitola se zaměří na postoje Ruské federace k baltským zemím v sociální otázce. Cílem této kapitoly bude zanalyzovat problematiku ruských menšin v Pobaltí, jak se vyvíjí jejich situace v námi stanoveném časovém rámci. Budeme se zabývat otázkou šíření národní identity, jazyka a kultury mezi ruskými mluvícími populací a etnickými menšinami, žijícími mimo území Ruské federace. Sociální problematiku budeme zkoumat prostřednictvím analýzy veřejné diplomacie Ruské federace. Dále se zaměříme na vztahy jednotlivých baltských republik k ruským menšinám, žijícím na jejich území. V této kapitole budeme

zkoumat, jak ovlivnily ruské diaspory v Pobaltí vstup do Evropské unie a zda došlo k proměně vztahů.

V závěru budou zhodnoceny veškeré výsledky, ke kterým jsme došli v rámci této práce. Bude vyvrácena či potvrzena hypotéza a zaměříme se na zodpovězení stanovených výzkumných otázek.

2 ANALÝZA A VÝVOJ RUSKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY

V následující kapitole bude představena zahraniční politika Ruské federace. V analýze zahraniční politiky budeme vycházet z tzv. Koncepcí, které jsou schvalovány prezidentem. Koncepce zahraniční politiky udávají směr Ruské federace ve vztahu k vnějším aktérům. V Koncepci jsou deklarovány ruské cíle a zájmy. Pro námi vybranou analýzu jsou zásadní části věnující se obecným cílům a zájmům v bezpečnostní, ekonomické a sociální oblasti. Dále se zaměříme na regionální politiku, zejména pak na vztah k postsovětskému prostoru a k Evropské unii. Pro lepší orientaci bude v závěru této kapitoly zmíněna ruská zahraniční politika vůči regionu Pobaltí a vztah Ruské federace k Evropské unii.

K nastínění ruské zahraniční politiky využijeme závěry ruského profesora Andreje Tsygankova. Tsygankov dělí ruskou zahraniční politiku po rozpadu Sovětského svazu v roce 1991 do několika etap. Podle Tsygankova ji lze charakterizovat jako defenzivní či asertivní. V devadesátých letech po rozpadu Sovětského svazu se nálady vůči zahraničí střídaly. Pro nás je určující nástup Vladimira Putina, který sebou přináší myšlenky ke kooperaci se Západem a navázání užších vztahů s Evropskou unií. Nicméně, tento putinovský názor se mění a od roku 2005 můžeme mluvit o asertivní zahraniční politice. Hlavním důvodem změny v politickém myšlení je rozšiřování Evropské Unie a Severoatlantické aliance o země bývalého Sovětského svazu (Tsygankov 2012).

2.1 Koncepce zahraniční politiky 2000

Rusko se prezentuje jako vhodný a spolehlivý partner v mezinárodních vztazích. V globálním měřítku ruská zahraniční politika údajně naprosto podporuje Organizaci spojených národů. V bezpečnostní problematice zdůrazňuje Ruská federace podporu regionálních organizací, které napomohou ke stabilitě a míru. V bezpečnostní otázce představuje podle ruské Koncepce největší hrozbu mezinárodní terorismus. V jeho důsledku může dojít ke ztrátě rovnováhy v jednotlivých státech, potažmo v celém regionu (MID 2000).

Pokud se zaměříme na ekonomickou problematiku, hlavním ruským cílem je ekonomická integrace do mezinárodních uskupení. Aby stát mohl prosperovat a být přitažlivý pro ostatní země, musí zajistit příznivé podmínky. Národním zájmem je zvýšit ruský export, snížit diskriminaci ruského zboží ve světě a podporovat ruské podnikání mimo území Ruské federace. Hlavním problémem je nedostatek zahraničních investic (MID 2000).

V sociální oblasti se ruská Koncepce věnuje zejména ochraně lidských práv a svobod. Usiluje o ochranu lidských práv v mezinárodním měřítku, ale zejména o ochranu ruských občanů v zahraničí. Rusko tak činí pomocí bilaterálních dohod s jednotlivými státy, ale i na základě mezinárodního práva (MID 2000).

Jak již bylo zmíněno, pro ruskou zahraniční politiku jsou zásadní vztahy v rámci regionu. Spolupráce na regionální úrovni probíhá na základě bilaterálních a multilaterálních dohod. Primární zájmy Rusko shledává v oblasti postsovětského prostoru, a proto Koncepce deklaruje rozvoj dobrého sousedství. Tento termín je užíván zejména v souvislosti s členskými státy tzv. Společenství nezávislých států (dále jen SNS). Ruské zájmy jsou cíleny především na zmíněné státy, a to v důsledku ruských menšin na jejich území. Ruským zájmem je posílení hospodářské spolupráce a vytvoření zóny volného obchodu. Pokud se zaměříme na ruskou zahraniční politiku vůči Evropské unii, potažmo celé Evropě, je cílem vytvořit stabilní a bezpečné prostředí, které je založeno na spolupráci. Evropská unie představuje pro Rusko klíčového aktéra, a proto bude usilovat o užší spolupráci (MID 2000).

V případě baltických států Koncepce uvádí, že Ruská federace má se zeměmi kladné vztahy a bude usilovat o jejich rozvoj. Rusko zahrnuje Pobaltí do konceptu dobrého sousedství. Nicméně hlavním motivem spolupráce jsou ruské diaspory na území pobaltských států. A samotná ochrana ruských občanů v zahraničí představuje pro Ruskou federaci národní zájem a dlouhodobý cíl ve své zahraniční politice (MID 2000). V souvislosti s Litvou, Lotyšskem a

Estonskem apeluje ruská politika na vzájemnou spolupráci, respekt a na již zmíněnou otázku ohledně ruských menšin v těchto zemích (MID 2000).

2.2 Koncepce zahraniční politiky 2008

Cíle zahraniční politiky zůstávají v mnoha oblastech neměnné. V bezpečnostní oblasti jsou zásadní témata týkající se zemí v rámci dobrého sousedství a země v tzv. blízkém zahraničí. Z historického hlediska jsou to státy bývalého postsovětského prostoru. Stejně jako v předešlé koncepci je vyzdvihován jako národní zájem ochrana ruských občanů v zahraničí. Zajistit pozitivní image Ruska a s tím spojené šíření ruského jazyka a ruské kultury (MID 2008).

Na regionální úrovni je primárním tématem kooperace s členskými státy SNS. Nicméně je kladen důraz na ruské občany žijící v těchto státech a na jejich vzdělání, sociální, pracovní a jazykové podmínky. Podobně jako postavení Ruské federace ke globální bezpečnosti, i zde na regionální úrovni je hlavním zájmem bojovat proti novým hrozbám a sporům. Ve vztahu k postsovětskému prostoru jsou vyzdvihovány regionální organizace. V evropské otázce si Ruská federace klade velké cíle. Země chce vytvořit systém založený na kolektivní bezpečnosti a spolupráci v rámci euroatlantického prostoru. Podstatnou myšlenkou Ruska je sdílet hranice a vytvořit tak sjednocenou Evropu. Obdobně jako v roce 2000 představuje Evropská unie pro Rusko hlavního partnera, a proto je v jeho zájmu navázat užší spolupráci (MID 2008).

Nelze jednoznačně oddělit bezpečnostní a ekonomickou složku. Nerovnováha a nevyrovnanost v ekonomických, politických nebo bezpečnostních otázkách vede k roztržičnosti v globálním světě. Stejně jako v předešlé koncepci je hlavním nepřítelem mezinárodní terorismus, který ovlivňuje jak zahraniční, tak domácí politiku státu. Ekonomickým cílem je diverzifikovat ruský export. Zároveň je nezbytné zajistit bezpečnost ruského zboží. Z ekonomického pohledu se ruská strana snaží aktivně zapojit do mezinárodních organizací a prosadit se na mezinárodním trhu. V energetickém sektoru je kladen důraz na spolupráci se

spotřebitelskými i tranzitními zeměmi, tak aby byla jejich spolupráce co nejvíce efektivní. Ekonomický sektor se začal razantně prolínat se sociální oblastí, a to díky poskytované rozvojové pomoci. V sociální oblasti se Rusko hlásí k ochraně lidských práv a svobod, a to i na základě respektu k národní a historické příslušnosti každého státu. Opět jsou hlavním sociálním tématem ruští občané žijící v zahraničí. Ovšem do Konceptce z roku 2008 je zanesena myšlenka návratu ruských občanů zpět do vlasti (MID 2008).

V otázce Pobaltí navazuje Rusko na Konceptci z roku 2000. Ruská federace vystupuje ve vztahu k Pobaltí opatrněji než v předešlé koncepci, ale uvádí, že je ochotna spolupracovat v rámci dobrého sousedství. Primárním cílem je ochrana a práva ruských občanů. Jedná se spíše o ruskou strategickou spolupráci založenou na dobrém sousedství a ruských zájmech. Navíc v této Konceptci je zmíněna oblast Kaliningradu (MID 2008).

2.3 Konceptce zahraniční politiky 2013

Na regionální úrovni Konceptce zdůrazňuje spolupráci v postsovětském prostoru prostřednictvím bilaterálních a multilaterálních jednání, a to zejména s členskými státy SNS. Cílem Ruské federace je ukázat ostatním zemím, jak lze kooperovat v rámci organizace, druhým cílem této organizace je ekonomicky prosperovat. Dalším regionálním cílem Konceptce je zajistit stabilitu v postsovětském prostoru. Cílem je kooperovat a vybudovat jednotný region (MID 2013). Evropská unie je významným zahraničním aktérem, a proto je snahou Ruska vytvoření nové rámcové dohody mezi nimi. V koncepci je mimo jiné zmíněn dlouhodobý cíl, o který bude Rusko usilovat, a to zřízení společného trhu pro EU a Ruskou federaci. Hlavním cílem Ruska je spolupráce v oblasti energetiky (MID 2013).

V otázce bezpečnosti je údajně ruským cílem předejít konfliktům prostřednictvím kooperace. K ochraně ruských obyvatel je země nakloněna využít veškeré prostředky, aby zabezpečila své občany. Zároveň zdůrazňuje, že regionální konflikty musí být řešeny v rámci mezinárodního prostředí, a to bez

použití násilí. Řešení sporů Rusko vidí v dialogu mezi aktéry (MID 2013). Podobně jako v předešlých Koncepcích se bezpečnostní oblast věnuje mezinárodnímu terorismu, který přičítá procesu globalizace.

Hlavním ekonomickým cílem je vytvářet příznivé podmínky pro ruský trh, a to souvisí se samotnou diverzifikací ruského obchodu a hospodářství. Nejzásadnějším artiklem jsou pro Rusko energetické zdroje, a proto usiluje o užší spolupráci jak se spotřebiteli, tak s tranzitními zeměmi. Ruská ekonomika funguje především v souladu s ruskými zájmy a cíli, a proto je jejím cílem upevňovat ekonomickou pozici s členskými státy SNS (MID 2013).

Další oblastí, kterou je nezbytné zmínit, je sociální problematika. Důležitým bodem je ochrana ruskojazyčných menšin v zahraničí. Cílem je zachovat ruský jazyk a kulturu v diasporách. Zároveň usiluje o návrat ruských obyvatel zpět do vlasti, na území Ruské federace. Deklaruje pomoc při návratu ruských občanů žijících v zahraničí. Prostřednictvím sociálních otázek se Rusko snaží získat lepší, nebo spíše pozitivní, image ve světě (MID 2013).

Pokud se zaměříme čistě na region Pobaltí, v Koncepci je region zmiňován v souvislosti se strategickou geografickou polohou. Z toho vyplývá, že Pobaltí představuje pro Rusko zejména tranzitní oblast, přes kterou putuje plyn a ropa do dalších evropských zemí (MID 2013).

2.4 Koncepce zahraniční politiky 2016

Ke konci roku 2016 byla ruským prezidentem schválena nová zahraniční koncepce. V nové Koncepci je kladen důraz na provázanost bezpečnostního a ekonomického sektoru. Regionálním cílem ve vztahu k postsovětským republikám je posílení integrace v rámci SNS a Euroasijské hospodářské unie (EAEU). Za důležité považuje Rusko kooperaci v Organizaci Smlouvy o kolektivní bezpečnosti (CSTO). Lze říci, že CSTO je zásadní bezpečnostní organizací v regionu bývalého Sovětského svazu (MID 2016).

Trhliny v nové koncepci lze zaznamenat ve vztahu k Evropské unii. Evropský nesouhlas s vytvořením společného bezpečnostního rámce znamenal ochlazení vztahů mezi aktéry. Nicméně pro Ruskou federaci představuje EU stále důležitého partnera, a to jak obchodně tak politicky. Nadále však zůstává ruská snaha o zřízení ekonomického a humanitárního společného prostoru od Atlantiku k Pacifiku. K dosažení této vize je nutné sdílet a sjednotit či harmonizovat zájmy aktérů. Ruská federace a EU spolupracuje na řadě problematických otázek současné doby, zabývající se terorismem či migrací. Ovšem podobně jako v minulých letech představuje hlavní překážku ruský vízový režim (MID 2016).

Na regionální úrovni vyzdvihuje Ruská federace v nové koncepci potenciál Společenství nezávislých států (CIS). Ruskou vizí je prostřednictvím multilaterálního dialogu mezi státy bojovat proti hrozbám a zároveň zajistit spolupráci v ekonomické a humanitární oblasti. Ruská federace v rámci CIS apeluje na kooperaci s každým členským státem. Primárním ruským zájmem je upevnit společné historické a kulturní prvky. V návaznosti na historické a kulturní prvky je zdůrazňována podpora ruským krajanům žijícím v členských státech CIS. Další důležitý bod na regionální úrovni je údajně snaha o nápravu konfliktních sporů v postsovětském regionu.

V koncepci Ruská federace zdůrazňuje spolupráci se severní Evropou. Apeluje na realizaci projektů, jež budou brát v potaz environmentální faktory. Dále se zaměřují na projekty, které se zabývají ochranou původního obyvatelstva. Samotná kooperace a účast ruského aktéra s Radou baltských států lze považovat za zásadní (MID 2016).

2.5 Komparace koncepcí

V případě komparace všech čtyř koncepcí lze zaznamenat vývoj ruského postavení ve světě. Ruská federace se v porovnání s rokem 2000 a 2013 či 2016 stala dle rétoriky svých oficiálních dokumentů globálním aktérem, jehož cílem je zajišťovat stabilitu a mír jak na regionální, tak i globální úrovni.

Při komparaci postojů jednotlivých Konceptí k EU je nutné zmínit, že v celém časovém období představuje EU klíčového partnera pro Ruskou federaci. V roce 2000 je primární ruskou snahou vytvořit stabilní prostředí mezi aktéry, jež by vedlo k užší spolupráci. V otázce EU lze v následující Koncepti z roku 2008 zaznamenat větší ruské ambice na kooperaci mezi aktéry. Koncepte hovoří o snaze sdílet hranice a vytvořit tak sjednocenou Evropou. V roce 2013 je ruským cílem bezesporu usilovat o společný trh s EU. V doposud poslední Koncepti z roku 2016, i přes evropský nesouhlas s vytvořením evropského bezpečnostního rámce lze vidět snahu o spolupráci v klíčových oblastech. Lze říci, že kooperace mezi EU a Ruskou federací se, alespoň v Konceptích (tedy čistě na papíře), zásadně nemění.

V ekonomické oblasti v roce 2000 lze vidět, že hlavním zájmem je ruský export a snížení diskriminace ruského zboží na mezinárodním trhu. Zatímco v roce 2000 bylo hlavním cílem exportovat, v roce 2008 se ekonomické cíle mění a primární je snaha o větší diverzifikaci exportu. S tím souvisí také důraz na zajištění bezpečnosti dodání ruského zboží k příjemci. V důsledku nových hrozeb se Ruská federace snaží více prosazovat na mezinárodním trhu v porovnání s rokem 2000. V Koncepti z roku 2013 lze zaznamenat obdobné cíle jako v předešlých dvou Konceptích. Avšak i zde lze zaznamenat určitý vývoj, kdy v ruské Koncepti je zmíněn jako nejzásadnější energetický sektor, a proto je kladen důraz zejména na kooperaci s tranzitními zeměmi.

Sociální problematika ukotvena v Koncepti z roku 2000 se věnuje zejména ochraně lidských práv a svobod. V roce 2008 zůstávají ruské zájmy velice podobné. Avšak je stále více vyzdvihována ochrana ruských menšin v zahraničí a s tím spojená ruská národní identita, ochrana jazyka a kultury. Větší prostor je dáván do souvislosti s přitažlivostí a image Ruské federace. V ochraně ruských menšin lze v Koncepti z roku 2013 zaznamenat postupný vývoj. Zatímco v první zmíněné Koncepti se Ruská federace hlásila k podpoře a ochraně lidských práv, v roce 2013 je ruská zahraniční politika ochotna využít všech prostředků k ochraně ruských menšin v zahraničí. Lze zde vidět nárůst a

popularizaci tématu ruských menšin v zahraniční politice Ruské federace, kdy ruské menšiny představují jeden z jejich pilířů. Zároveň v Koncepti z roku 2013 lze poprvé výrazně zaznamenat vizi o návratu ruských menšin zpět do vlasti.

V první analyzované Koncepti se na regionální úrovni v postsovětském prostoru klade důraz na politiku dobrého sousedství. Ruský zájem je ztotožňován zejména se zeměmi SNS. Koncepte z roku 2008 opět potvrzuje primární vztahy s SNS, nicméně je kladen větší důraz na etnické Rusy žijící v těchto státech. Zatímco v předešlých Konceptcích je SNS spojováno zejména s ruskou populací, v Koncepti z roku 2013 lze vidět další ruský zájem, a to ekonomický. Prostřednictvím kooperace budou státy údajně ekonomicky prosperovat. V poslední analyzované Koncepti lze sledovat opět důraz na regionální integraci, a to zejména v regionu postsovětského prostoru. V roce 2016 je na regionální úrovni kladen důraz na CIS, pomocí spolupráce udržet vazby na ruské občany v zahraničí.

V případě baltských států se Koncepte z roku 2000 zaměřuje na rozvoj a pozitivní přístup ve vztazích s bývalými sovětskými republikami. Prioritní oblast zájmů v Pobaltí je spojována s ruskými diasporami v regionu. Nelze zaznamenat zásadní odklon v Koncepti 2008 v porovnání s rokem 2000, nicméně je zde patrné mírné oslabení spolupráce. Za zásadní odlišný prvek lze označit včlenění Kaliningradské oblasti do Koncepte z roku 2008. Jak již bylo zmíněno výše, Koncepte z roku 2013 se v ekonomické sféře zabývá zejména energetickým sektorem a bezpečným tranzitem. Tyto body se promítají i do regionu Pobaltí, který je v Koncepti z roku 2013 dáván do souvislosti právě s výhodnou geografickou polohou.

2.6 Vztah Ruské federace k regionu Pobaltí

Otázky ohledně postsovětského prostoru vzbuzují v ruském prostředí emoce, z pohledu zahraniční politiky lze poznamenat, že se jedná o jedno z nejcitlivějších témat. Vše je způsobeno především skladbou obyvatelstva v jednotlivých zemích. V devadesátých letech minulého století se díky

osamostatnění hned několika států, ocitlo mnoho etnických Rusů mimo území současné Ruské federace. V návaznosti na ztrátu území v 90. letech 20. století se začal používat termín blízkého zahraničí. To zahrnuje státy, které byly součástí Sovětského svazu (Salminen 2015: 239). Za autora konceptu lze považovat ruského ministra zahraničí Andreje Kozyreva, který označil postsovětský prostor za ruskou strategickou oblast zájmů. Jedná se o sféru vlivu, a proto Rusko ve své zahraniční politice upřednostňuje primárně zájmy v prostoru blízkého zahraničí (Litera 1994: 66–71).

Cílem této práce je analyzovat rusko-baltské vztahy. Abychom mohli lépe porozumět rusko-baltským vztahům, je nutné nastínit jejich historický vývoj. Ve 13. a 14. století Estonsko a Lotyšsko sdílí podobou historií, zatímco Litva má odlišný vývoj. První dvě zmíněná území spadala pod německou kontrolu. Litevské území naopak tvořilo alianci s Polskem. V 16. století proběhla Livonská válka, kdy rostl ruský nátlak na území Estonska a Lotyšska. I přes ruský tlak na baltské území je viditelná dominantní pozice a spolupráce Švédska a Polska s Litvou. Zlomovou událost v regionální otázce představovala Severní válka v 18. století, kdy carské Rusko oslabilo regionální pozici Švédska a zároveň bylo rozděleno Polsko. V 18. století lze poprvé zaznamenat ruskou nadvládu nad celým baltským regionem. V 19. století se carské Rusko snažilo o rusifikaci. Značné problémy zaznamenali Litevci, kteří vyjadřovali podporu Polsku a sdíleli odpor proti Rusku (MIT).

Dvacáté století se neslo ve znamení proměnlivosti v rusko-baltských vztazích. V období první světové války bylo Pobaltí okupováno Německem a bylo vystaveno ruskému nátlaku k návratu zpět pod ruskou vládu. Baltské státy se snažily získat nezávislost, kterou nakonec získaly na mírové konferenci v Paříži. V období po první světové válce se baltské státy nacházely mezi dvěma hrozbami. Komunistickým Sovětským svazem a nacistickým Německem. Během druhé světové války Sovětský svaz obsadil oblast Pobaltí (na základě Pakt Molotov-Ribbentrop v roce 1939), následně v roce 1941 bylo území okupováno Německem, nicméně na konci války se území opět vrátilo pod správu Sovětského

svazu. Pobaltí bylo součástí Sovětského svazu až do roku 1991. Myšlenky na vyhlášení nezávislosti se objevují v 80. letech, v souvislosti s umírněnější politikou Michaila Gorbačova. Přestože vyhlášení nezávislosti bylo z počátku provázeno ruskými protesty, nakonec na základě referend vznikly v roce 1991 nezávislé baltské republiky (MIT).

Sporná je otázka, zda Pobaltí je či není zahrnováno do blízkého zahraničí. Baltské státy se po rozpadu Sovětského svazu neodklonily pouze od Ruska, nýbrž od celého postsovětského prostoru. V prezidentském období Borise Jelcina navíc odmítly členství v SNS (Rywkin 2015: 231–232). Ruské zájmy v této oblasti jsou spojeny nejen se sociálními, ale také s historickými, ekonomickými a energetickými faktory. Z ekonomického hlediska představovalo Pobaltí strategicky významnou oblast pro Rusko, jelikož region sloužil jako tranzitní území, přes které proudil ruský export do Evropy. Přestože se Ruská federace snaží diverzifikovat a hledat nové alternativy tranzitu, stále představuje Pobaltí ruskou oblast zájmů (Grigas 2015).

Po rozpadu Sovětského svazu lze charakterizovat rusko-baltské vztahy jako napjaté a nepřátelské. V devadesátých letech dvacátého století se Rusko snažilo o začlenění Estonska, Lotyšska a Litvy zpět do federace. V první řadě Rusko pro své zájmy využívalo donucovacích prostředků, které uskutečňovalo prostřednictvím ekonomického nátlaku. V druhém případě nabízel Kreml výhodné podmínky pro region. Za příklad záruk a snahy o příznivé podmínky lze považovat ruské bezpečnostní záruky v roce 1997 – 1998. Cílem Ruské federace byl kromě ekonomických a politických zájmů také práva menšin v Lotyšsku a Estonsku. A v neposlední řadě ruská strana požadovala respektování ruských zájmů pobaltskými státy (Karabeshkin 2006: 157).

Pobaltské státy po rozpadu Sovětského svazu odmítly nadále kooperovat v oblasti bezpečnosti. Jejich cílem bylo vstoupit do Severoatlantické aliance a navázat tak nová partnerství. Ruská federace se snažila nabídnout Pobaltí nové možnosti. K zlepšení vztahů mezi aktéry došlo až v roce 2000. Viatcheslav Morozov (2004: 317) přisuzuje zlepšení situace k destrukci ruské národní

identity. Dle Morozova (2004) je nezbytné soustředit se na pozici či roli, kterou region Pobaltí představuje v ruském politickém diskurzu. Strategická poloha Pobaltí představuje z ruského pohledu větší blízkost k Evropě. Po vstupu tří zmíněných republik probíhá kooperace zejména mezi EU a Ruskem (Morozov 2004: 317).

Ruským hlavním zájmem bylo zastavit rozšiřování Severoatlantické aliance o členy bývalého Sovětského svazu. I přes snahy ruského premiéra Viktora Černomyrdina, Pobaltí odmítlo bezpečnostní spolupráci s Ruskou federací. Pobaltí tak v ten samý rok, zaznamenalo obrovský úspěch v integraci do západních uskupení. Teoreticky lze říci, že baltské státy disponují *hard power*¹ díky Severoatlantické alianci a *soft power*², kterou zajišťuje Evropská unie (Hodač – Strejček 2008: 60–70).

Lze poznamenat, že v období před samotným vstupem baltských států do Evropské unie došlo k průlomovému vztahům mezi aktéry. EU apelovala na oba aktéry, aby na ruské straně došlo k podpoře a urovnání vztahů s pobaltskými republikami. Zatím co na druhé straně v baltských státech apelovala EU na snížení protiruských postojů, problémy v rusko-baltských vztazích nastaly znovu v letech 2003 a 2004, a to v důsledku kauzy JUKOS. Navíc v roce 2004 vstoupilo Pobaltí do EU. V návaznosti na západní kritiku zmíněné kauzy, se do kritiky zapojilo také Pobaltí. Zahraniční politiky jednotlivých států se značně lišily, kooperace mezi Lotyšskem, Estonskem a Ruskem byla problematická. Na druhou stranu litevsko-ruský dialog lze považovat v porovnání s Estonskem a Lotyšskem jako příznivý. K heterogenitě mezi aktéry přispěla celá řada faktorů – protiruské postoje, problémy s ruskou společností nebo nejasnosti historických událostí. Na druhou stranu Rusko se začalo více než kdy dříve orientovat na jiné evropské aktéry, a to na Německo a Francii. Ochlazení vztahů mezi baltskými státy a Ruskem lze sledovat na praktické ukázce z roku 2005 při oslavách výročí

¹ Koncept Josepha Nyeho. Termín označuje užití vojenské síly k dosažení národních zájmů (Nye 2004: 6).

² Koncept *soft power* byl vytvořen Josephem Nymem. Jedná se o schopnost dosáhnout svých zájmů pomocí kultury země, politických idejí a zahraniční politiky země (Nye 2004: 6).

založení Kaliningradu. Zatímco se oslav neúčastnili okolní představitelé států, představitelé Německa a Francie byli přítomni (Karabeshkin 2006: 158-159).

V návaznosti na hraniční konflikty podél ruských hranic a kritiku ze strany Západu se ruská strana rozhodla normalizovat vztahy s celým regionem. Kooperace mezi aktéry probíhá zejména na bilaterální úrovni. Ruská federace tak spolupracuje jednotlivě s každou zemí zvláště podle svých zájmů. Dále Ruská federace již nepodmiňuje vztahy výměnou za podporu ruskojazyčných menšin (Karabeshkin 2006: 161).

Rozšiřování zmíněných západních organizací znamená přehodnocení ruské zahraniční politiky, kdy se mění zájmy a cíle aktérů v postsovětském prostoru. Ztráta strategických držav v Baltském moři má pro Rusko ekonomické i vojenské dopady. Kromě této problematiky se rusko-baltské bezpečnostní vztahy odvíjejí také od hraničních konfliktů a neshod. Spory mezi aktéry vychází z historických událostí a stanovení hranic. Z bezpečnostního pohledu lze vidět, že Ruská federace musela během poměrně krátkého období přetransformovat své bezpečnostní zájmy a strategie. Členství tří postsovětských republik v EU způsobilo pomyslnou změnu hraniční linie se Západem. I území Kaliningradu je nyní z pozemní části odděleno od Ruské federace západní linií (Hodáč – Strejček 2008: 65–66).

V ekonomické oblasti bylo nutné, aby pobaltské státy prošly značnou transformací. Hlavním problémem při vstupu do Evropské unie byla přílišná ekonomická závislost na ruském trhu. Lze poznamenat, že i přes veškeré změny spojené s evropskými požadavky, si Ruská federace udržuje ekonomický vliv ve všech třech státech. Přestože se ekonomické vazby v průběhu času změnily, stále hraje ruský vliv důležitou roli na baltském trhu.

2.7 Vztah Ruské federace k Evropské unii

Vztahy mezi oběma aktéry jsou velice komplikované a proměnlivé, což ostatně uvidíme v bližší analýze námi vybraných témat. V devadesátých letech

dvacátého století byla ruská ekonomika křehká, což představovalo pro EU příležitost jak ovlivnit pozici Ruské federace. Zlomovou událostí bylo zvolení Vladimira Putina ruským prezidentem. Pomocí jeho politiky a nárůstu cen ropy a plynu došlo k oživení ruské ekonomiky. Ruská federace je v energetickém sektoru klíčovým aktérem. Podle autorů Marka Leonarda a Nica Popescu je z ruské strany vztah založen na asymetrické vzájemné závislosti. Ruským cílem je vytvořit myšlenku, že Evropská unie potřebuje Rusko, nikoli naopak (Leonard-Popescu 2007: 1).

Kooperace mezi aktéry je založena na pravidelném dialogu. Základem vzájemné spolupráce je Dohoda o partnerství a spolupráci, která byla podepsána v roce 1994. Do jednání se odráží zahraniční politika Ruské federace ve vztahu k postsovětským státům (RUSSIAEU). Dohoda o partnerství a spolupráci je každý rok revidována, což pro aktéry znamená pravidelné jednání, týkající se problémových oblastí. Spolupráce mezi EU a Ruskou federací je založena na dodržování lidských práv, demokracii, politických a ekonomických svobodách, dodržování bezpečnosti a míru. Dohoda byla doplněna i o další oblasti zájmů, a to o obchod, vědu, technologii, vzdělání, energetiku nebo životní prostředí (EEAS 2016). V roce 2015 vytvořila ruská strana tzv. Ruský ekonomický svaz, který je inspirován právě Evropskou unií (Pop 2016: 53).

V rámci kooperace mezi Ruskou federací a EU jsou vymezeny čtyři společné prostory, které jsou rozděleny do následujících skupin:

- 1) Hospodářství a životní prostředí
- 2) Svoboda, bezpečnost a spravedlnost
- 3) Vnější bezpečnost
- 4) Výzkum, vzdělání, kultura

Všechny zmíněné oblasti zájmů slouží jako základ pro dialog mezi oběma aktéry. Jak je výše zmíněno, aktéři kooperují i v jiných oblastech. Nicméně tyto čtyři společné prostory patří k prioritním. Témata jsou vybrána velmi obecně a široce, a proto prakticky většina problematických bodů patří do jedné ze

čtyř oblastí (EEAS 2016). Ruská politika bývá v zahraničí dávána do souvislosti s porušováním lidských práv a svobod. Evropská unie prosazuje respektování lidských práv, a proto se EU zavázala k prosazování lidských práv v ruském prostředí. Tato spolupráce probíhá prostřednictvím tzv. Evropského nástroje pro demokracii a lidská práva. Projekty jsou realizovány pomocí ruských a evropských nevládních a neziskových organizací (EEAS 2016).

Dle Adriana Popa se jedná o vztah mezi dvěma mocenskými centry. Vztahy mezi aktéry se odvíjí od společných hranic, tedy sousedství (Pop 2016: 47–48). De facto lze říci, že oba mocnější aktéři nejsou schopni naplno plnit své strategie a zájmy, ale naopak jsou schopni blokovat své zájmy navzájem (Semenij 2010)/(Pop 2016:55). Ruská federace se snaží zachovat vazby se zmíněnými státy, zejména pak s oblastmi, které považuje za životně důležité pro své národní zájmy. Dobré vztahy s životně důležitými oblastmi mají zajistit stabilitu a bezpečnost v regionu. K dosažení svých zájmů Ruská federace využívá hned několik nástrojů, a to tvrdou sílu, měkkou sílu a kombinaci *hard diplomacy* a *soft coercion* (Sherr 2013). Poslední zmíněné nástroje hrají v ruské zahraniční politice nepostradatelnou roli. James Sherr ve své publikaci s názvem *Hard Diplomacy and Soft Coercion: Russia's Influence Abroad* uvádí jako vzorový příklad vztahy mezi EU a ruskými energetickými společnostmi (v čele se společností Gazprom). Ruská federace díky této spolupráci využívá svého postavení a oslabuje EU, aby mohla jednat jednomyslně v otázkách energetické politiky (Sherr 2013: 78–86).

Jednotné postavení členských států v EU je hlavní překážkou v rusko-evropských vztazích. Autoři Leonard a Popescu (2007) rozdělují země do pěti skupin dle postoje k Ruské federaci. Pro nás je nezbytné zmínit pozici baltských států. Estonsko a Lotyšsko podle autorů patří do tzv. *Frosty Pragmatists*. Tento termín označuje státy, které se na rozdíl od ostatních nebojí vyjádřit svůj nesouhlas s vnitřními problémy Ruské federace například v otázce porušování lidských práv (Leonard, Popescu 2007: 42–44). Litva je naopak zařazena do tzv. *New Cold Warriors*, tyto státy jsou ochotny vetovat rozhodnutí EU. Vztah mezi nimi a Ruskem je považován za nepřátelský (Leonard, Popescu 2007: 48–49).

V návaznosti na jednotné postavení členských států ve vztahu k Ruské federaci je třeba zmínit, že v každé zemi jsou interpretovány historické vztahy s Ruskem odlišným způsobem. To je nezbytné brát v potaz i v budoucím vývoji vztahů mezi Ruskem a EU (Kristian 2007). Problematická otázka ohledně Ruské federace odhalila nesoudržnost EU jako celku, který nedokáže jednotně vystupovat navenek (Krok – Paszkowska - Zielonka 2005: 157-158). Ruská federace neprošla zcela transformací a zachovala si některé postsovětské principy. To lze vidět i v jednání s EU. Ruská politika do jisté míry ignoruje evropské instituce a raději upřednostňuje bilaterální vztahy s členskými státy. Tento prvek lze označit za ruskou tradiční diplomacii. V souvislosti s bilaterálními vztahy lze vidět ruskou oblast zájmu, kdy se ruská zahraniční politika zaměřuje zejména na větší a významnější státy (Německo, Francii nebo Itálii). I zde lze zaznamenat ruský zájem, prostřednictvím spolupráce s významnějšími státy EU může ruský aktér narušit vztahy mezi členskými státy (Kononenko 2006: 73).

Rusko-evropské vztahy mají mnoho trhlín. Zásadním sporným bodem je problematika tzv. Východního partnerství³. V důsledku rozšiřování Evropské unie na Východ, začala Ruská federace chápat EU jako konkurenčního aktéra. V ruském prostředí začaly převládat obavy spojené s imperiálními cíli EU. Pro Rusko by rozšiřování EU o postsovětské země znamenalo ztrátu strategických oblastí. V návaznosti na evropskou angažovanost v postsovětském prostoru nařklo Rusko evropské jednání jako ohrožení ruských privilegovaných zájmů. Což bylo důvodem, proč ruská zahraniční politika začala hledat nového spojence jako alternativu k EU (Pop 2016: 53)/(Semenij 2009). V souvislosti s východním partnerstvím prohlásil Vladimir Chizhov, že země SNS stojí před dilematem, zda vstoupit dopředu, do světlé budoucnosti s EU nebo zda se vrátit zpět k Rusku (MID 2016).

Na napjatých vztazích se podepsala také celá řada událostí, mezi ty nejpalčivější patří gruzínský konflikt (2008) a ukrajinský krize (2014). Ruská

zahraniční politika začala být v evropském prostředí chápána jako agresivní. EU kladla více důraz na posílení vztahů se zeměmi přímo sousedící s hranicemi Ruska (Pop 2016: 57). V tomto období v EU zaznamenaly problémy také pobaltské státy. Jen pro příklad Estonsko se potýkalo s únosem estonského bezpečnostního pracovníka (MFP EE 2015), Lotyšsko zaznamenalo problémy s ruským humanitárním konvojem (MFP LV 2014) a Litva byla vystavena hrozbám vojenskému nátlaku ze strany Ruska (MFP LL 2008).

V současné době jsou stále překážkou v rozvoji rusko-evropských vztahů spory spojené s ukrajinskou krizí. Zmíněná událost narušila průběh jednání mezi aktéry a přerušila tak dosavadní dialog. V důsledku sledu událostí na Ukrajině byly na Ruskou federaci uvaleny sankce, to ale nic nemění na faktu, že se jedná o klíčového partnera EU a o silného hráče v mezinárodním prostředí.

³ Cílem Evropské unie je prostřednictvím Východního partnerství navázat ekonomické vztahy s postsovětskými republikami. Kooperace probíhá prostřednictvím dialogu mezi aktéry (Sychra 2002).

3 BEZPEČNOSTNÍ OTÁZKY

V následující kapitole bude analyzována bezpečnostní složka ruské zahraniční politiky. Bezpečnostní otázky budou zkoumány ve vztahu k regionu Pobaltí, ale také potažmo k celé Evropské unii. Kapitola bude rozdělena do třech částí, a to podle oblasti zájmů:

- 1) Energetika
- 2) Hraniční spory
- 3) Kaliningradská otázka

Všechny zvolené oblasti nějakým způsobem ovlivnily vstup baltských států do Evropské unie, a proto je cílem této práce provést jejich analýzu a zjistit do jaké míry se proměnily v čase.

3.1 Ruská energetická bezpečnost

V první části této kapitoly nastíníme problematiku energetiky před vstupem baltských států do EU, tedy před rokem 2004. Poté zanalyzujeme vývoj energetických vztahů mezi Ruskou federací a EU, jakož to klíčovým aktérem v rusko-baltských vztazích. Následně budeme zkoumat vztah ruského energetického sektoru ve vztahu k Pobaltí.

Ruská federace si po rozpadu Sovětského svazu neudržela dominantní postavení v mezinárodním prostředí, nicméně v oblasti energetické politiky zaujímala silnou pozici. Ruská federace prošla značnou transformací a mnozí autoři přisuzují obnovu a vzestup země Vladimíru Putinovi. Avšak podle Aslunda (2008) byl Putin pouze ve správný čas na správném místě.

Rusku se podařilo vyřešit řadu vnitřních problémů, s kterými se po rozpadu Sovětského svazu potýkalo. Po nástupu Vladimíra Putina v roce 2000 se začala ruská politika soustředit na energetický sektor a zahraniční politiku státu (Hanson 2013).

Úzká spolupráce baltských států a EU budila v ruském prostředí znepokojení již od samého začátku. Rusko se obávalo, že ztratí politický vliv na vnitřní politiky jednotlivých baltských států. Ruské strategie, jak ovlivnit dění v pobaltských státech byly přičítány právě energetické otázce. Prostřednictvím tvrdé síly ovlivňovala ruská politika dění v regionu. Rusko pomocí nátlaku a donucovacích prostředků vystupovalo z pozice hlavního energetického dodavatele. Rusko si bylo vědomo, že všechny tři státy jsou citlivé na komercializaci vlastních politik. Důvodem byly malé zranitelné ekonomiky, které jsou zcela závislé na dodávkách z Ruska.

Dle Vadima Kononenka (2006: 71) vztahy mezi baltskými státy a Ruskem je třeba vidět v širším kontextu, tedy vztahy mezi Evropskou unií a Ruskem. Ruský energetický sektor patří k hlavním partnerům Evropské unie v této oblasti. Zlomové události v podobě ropných šoků v sedmdesátých letech donutily EU diverzifikovat a hledat alternativu, která by mohla vyrovnat dodávky z Blízkého východu. Hlavním cílem EU bylo snížit závislost na zemích Perského zálivu, výsledkem byla užší spolupráce s Ruskou federací. Rozpad Sovětského svazu znamenal pro EU příležitost, jak upevnit vztahy s Ruskem. Cílem dialogu mezi Ruskem a EU bylo partnerství, které bude založeno na obchodu s energiemi a zajištění transparentního prostředí. Dialog mezi zeměmi byl do značné míry neúspěšný, a to díky zapojení dalších aktérů. Vztahy Ruska a EU byly od svého počátku komplikované. Zásadní zlom zaznamenali aktéři podepsáním Smlouvy o přístupu třetích stran (Third Party Access - TPA)/ (Luciani 2015: 20).

EU obecně nemá silný mandát v energetickém sektoru. První ukotvení energetické oblasti do oficiálních evropských smluv proběhlo na základě tzv. Zelené knihy, v roce 2007 prostřednictvím Lisabonské smlouvy. Pro členské státy z Lisabonské smlouvy vyplývá, že dochází k sdílené pravomoci v oblasti energetiky mezi EU a členskými státy. Nicméně otázka energetické bezpečnosti je složitější. EU nemá silný mandát v otázce bezpečnosti, a naopak členské státy plně odpovídají za své bezpečnostní a obranné politiky (Euroskop). Naopak EU zaujímá silný mandát v ekonomickém a hospodářském sektoru.

Ruské bezpečnostní problémy v energetickém sektoru jsou spojeny především se zajištěním bezpečného transportu energií k příjemcům. Je nezbytné zmínit ruskou společnost Gazprom. Společnost Gazprom lze považovat za regionálního i globálního aktéra v mezinárodním prostředí. Cílem Gazpromu je zajistit spolehlivé, efektivní a bezpečné dodávky energetických zdrojů svým spotřebitelům (Gazprom).

Ruská energetika pocítila zlom v letech 2006 a zejména pak 2009. V roce 2006 byl omezen ruský export do Evropy a o tři roky později dokonce přerušen z důvodu rusko-ukrajinských sporů. V důsledku událostí došlo v Evropě k negativnímu vnímání Ruské federace, jakož to nespolehlivého partnera. Ruská federace byla nucena diverzifikovat export i mimo evropské prostředí (Luciani 2015). Ruské obavy o bezpečnost dodávek do evropských zemí se zvýšily v souvislosti s rozšiřováním EU v roce 2004. Hlavním důvodem ruských obav bylo rozšíření o země bývalého Sovětského svazu Estonska, Lotyšska a Litvy. Rusko bylo znepokojeno členstvím zemí v EU, které jsou závislé na ruském trhu. Státy byly plně závislé na ruském exportu a ruská strana se obávala narušení vztahů mezi Evropou a ruskou energetickou politikou, tedy společností Gazprom (Luciani 2015).

Za strategický prvek společnosti Gazprom lze uvést Severní proud⁴ (*Nord stream*) a Jižní proud (*South stream*). Pro tuto práci je významným bodem právě strategie založená na Severním proudu (viz příloha 1). Tato strategie zajišťuje efektivnější dodávku plynu do Německa a tím dochází k upevnění vztahu mezi aktéry. Naopak negativně se k ruskému kroku staví baltské státy a Polsko. Důvodem negativního postoje jsou obavy ze ztráty ruských zdrojů a zároveň dochází ke snížení tranzitu přes dané země do Německa, což následně ovlivňuje ekonomiku aktérů. Z pohledu Evropy může energetika sloužit jako ruský nástroj k dosažení ruských politických cílů. Pobaltské státy se obávají ruského nátlaku

⁴ Plynovod byl vybudován po roce 2009, jakož to následek rusko-ukrajinské krize mezi Německem a Ruskou federací. Severní proud je veden na dně Baltského moře, oficiálně byl zprovozněn v roce 2011.

jako trest za podporu Ukrajiny v roce 2009. Nicméně, podle studií si Ruská federace nemůže dovolit zcela zablokovat dodávky do EU (Luciani 2015).

Zřízení severního plynovodu bylo sjednáno pomocí bilaterálních smluv mezi Ruskem a Německem. V rámci projektu neproběhl žádný zásadní dialog se zeměmi obklopující Baltské moře. Pro ruskou energetickou bezpečnost představuje plynovod zcela strategický krok. Tím, že se tranzit ruského plynu zcela vyhnul pozemní línii, vyhnul se také zemím, s kterými má země problematické vztahy, tedy Estonsku, Lotyšsku, Litvě a Polsku (Kristian 2007).

Vladimir Putin se snaží v mezinárodním prostředí dokázat, že je Rusko spolehlivým partnerem. Nicméně je zde celá řada faktů, které potvrzují opak. Ruská energetická politika vzbuzuje řadu obav a lze říci, že právě energetika představuje nástroj ruské zahraniční politiky. Prostřednictvím nátlaku, zastrašování nebo hrozeb dosahuje svých zájmů (viz kauza JUKOS). V roce 2006 Litva prodala ropnou rafinérii polské firmě, což vyvolalo v Rusku negativní postoje vůči aktérům. Podle některých autorů energetika v rukou Vladimira Putina působí jako zbraň či prostředek jak dosáhnout zpět mocenského postavení (Economist 2006). S podobným jednáním se setkalo i Lotyšsko v roce 2003. Během privatizace lotyšského *Port Authority Ventspils Nafta*, musela vláda odolávat vlivu ruských společností (Grigas 2012).

Zatímco Litva a Lotyšsko zůstávají zcela závislé na ruské energetice, v Estonsku dochází k diverzifikaci nerostných surovin. Estonsko je méně závislé na dodávkách z Ruska a důvodem je využití břidlice v energetickém sektoru. Právě zde ruská energetika jako nástroj tvrdé moci naráží, jelikož Estonsko se stává energeticky méně závislé. Na druhou stranu obavy z estonské energetiky má i EU, jelikož se obává plné nezávislosti v této oblasti (Francu et al. 2007). Pouze v porovnání Litva a Lotyšsko dováží kolem 50 % a Estonsko méně než 10 % (Hanson 2013: 5–6).

I kdyby se baltské státy rozhodly omezit vliv Ruska na svém území, nemají k tomu dostatek finančních prostředků a jsou příliš slabé na případnou

konfrontaci s ruským protějškem v podobě ruských společností Gazprom nebo Transněft. Molis Arunas (2011: 77) zdůrazňuje, že bez pomoci EU zůstanou baltské státy ruským energetickým ostrovem.

Pro Rusko baltský region nepředstavuje pouze odběratele energií, nýbrž také strategického partnera, a to z důvodu geografické polohy zemí. Přístavy Talinn, Ventspils a Butinge jsou významné pro ruský tranzit ropy. To je i jeden z důvodů, proč Rusko dbá na bilaterální vztahy s baltskými státy (Mauring – Schaer 2006: 74). Lze říci, že Rusko si upevňuje svou pozici v energetickém sektoru pomocí bezpečnostních hrozeb založených na energetické bezpečnosti, infrastruktuře a s tím souvisejícími finančními prostředky. Je důležité si uvědomit, že prostřednictvím ruského vlivu na baltské státy dochází také od roku 2004 k vlivu na EU. Což znamená, že dochází k navýšení evropské závislosti na ruskou energetiku (Mauring – Schaer 2006: 77–78).

Grigas uvádí, že Rusko využívá třech energetických nástrojů k dosažení svých zájmů. Mezi ně patří:

- 1) Ropné sankce
- 2) Izolace zemního plynu
- 3) Nukleární energie

Rusko ve své politice využívá řadu metod od diplomacie až po sankce. Hlavním zdrojem k zastrašení však zůstávají ropné sankce. Grigas uvádí (2012), že v minulosti Rusko využilo sankce proti státům SNS a Pobaltí asi čtyřicetkrát. Příkladem může být rok 2007, kdy ruská vláda chtěla v Estonsku zablokovat veškerý vývoz po železnici. V Litvě a v Lotyšsku naopak bylo cílem zamezit exportu do Estonska. Ekonomicko-energetické sankce způsobilo přemístění sovětského památníku, což způsobilo rozhořčení v ruském prostředí. Celá situace vyústila v tzv. kybernetické útoky, z kterých estonská vláda obvinila Rusko. I přes konfliktní události se rusko-estonský vztah vrátil do svého počátku. Na tomto příkladu lze zaznamenat jaký faktický vliv má Ruská federace prostřednictvím energetiky (Grigas 2012).

3.2 Hraniční spory

Hraniční území lze charakterizovat jako periferii, která se nachází na okraji země, daleko od centra. Hraniční spory hrají v ruské zahraniční politice zásadní roli. Rozpad Sovětského svazu a vstup baltských států do EU znamenal vytvoření hranic mezi Ruskem a EU. Ruská federace přehodnotila svou politiku a strategie, jelikož došlo k proměně hranic. Od roku 2004 spolu přímo sousedí dvě mocenská centra Brusel a Moskva. V návaznosti na změnu muselo dojít k přehodnocení konceptu regionalismu v ruské zahraniční politice tak, aby ruská politika byla schopna čelit novým výzvám i sporným bodům (Gävāneci 2013: 107).

Po rozpadu Sovětského svazu se problematika ruských hranic v postsovětském regionu stala významným tématem. Otázka hraničních linií je o to citlivější, že dochází v důsledku rozpínavosti EU k nabourání ruského vlivu v oblastech blízkého zahraničí. Před vstupem baltských států do EU apelovala ruská strana na hraniční politiku. Nicméně v prvním volebním období Vladimira Putina se vztahy mezi aktéry ještě více ochladily. Podobně jako u Jelcina i Putinova politika cílená na hraniční linie nepřinesla výrazné změny. Důvodem bylo negativní vnímání ruského aktéra v postsovětských státech. Státy vyjadřovaly nedůvěru k nově vzniklému Rusku, a proto se zdržovaly ve spolupráci s ruským sousedem (Gävāneci 2013: 108). Od roku 2004 lze jasněji zaznamenat přeshraniční spolupráci, která je více regulována. Hranice mezi baltskými státy a Ruskem se nachází na pomezí dvou odlišných regionů. EU díky rozšíření o státy Pobaltí získala větší přístup na východ (Serry 2012).

Tsygankov uvádí (2012: 9), že kooperace mezi aktéry je stále stejně důležitá podobně jako v historii. Dle něj vojenské, diplomatické a energetické nástroje tvoří charakteristiku Ruska. Pozice Ruska je v regionálním pojetí stále silná, a ve vztahu k blízkému zahraničí ji nelze opomíjet. V důsledku toho Tsygankov dodává, že aktéři si nemohou dovolit snižovat vzájemnou spolupráci (Tsygankov 2012: 9).

Ruská federace na regionální úrovni využívá měkkou sílu, která může být do jisté míry chápána jako propagandistický nástroj ruské zahraniční politiky. Cílem ruské měkké moci je upevnit vztahy v regionu, aby bylo možné konkurovat sousedské EU. Regionální ruská politika je také vysvětlována z geopolitického hlediska. Prostřednictvím regionálních uskupení a aliancí upevňuje svou moc v regionu. Rusko předpokládá, že malé sousední státy nejsou schopny integrovat a zajistit tak stabilitu (*Gävāneci* 2013: 112).

V postsovětském prostoru region Pobaltí nepředstavuje pro Ruskou federaci primární zájem týkající se zahraniční politiky státu. Nicméně, ruský vliv v baltských zemích je patrný. V procesu evropské integrace byl vstup regionu Pobaltí chápán jako návrat regionu zpět do Evropy. Regionální angažovanost Ruska se odráží zejména od ruských národních zájmů, což lze v souvislosti s bezpečností jasně definovat jako zájmy v Baltském moři (*Kononenko* 2006: 83). Přeshraniční spolupráce je zde viditelná, jelikož Kaliningrad či Petrohrad těží z Baltského moře. Sousedské hranice mezi Ruskem a EU mají za následek hlubší spolupráci založenou na společné politice (zejména v otázce exklávy Kaliningradu). Obavy z přeshraniční spolupráce mezi aktéry jsou způsobeny zejména evropskou nedůvěrou v ruského aktéra (*Etzold – Ganzle*, 2012: 60).

Pokud se zaměříme na hraniční spory, které způsobily obavy Evropské unie při rozšiřování v roce 2004, musíme uvést problematiku estonsko-ruských hranic. Hrozilo, že v rámci rozporuplných vztahů dojde mezi aktéry k eskalaci konfliktu, což vzbuzovalo v přístupových jednáních Estonska s EU značné problémy (*Viktorova* 2007: 44). Druhým příkladem, který ovlivnil integraci, byla otázka kaliningradské oblasti. Této problematice se budeme detailněji věnovat níže, jelikož se jedná o důležité téma v bezpečnostní politice všech analyzovaných aktérů – Pobaltí (zejména Litvy), Ruské federace i EU.

Důvodem konfliktu mezi Ruskem a Estonskem jsou hraniční nároky, kdy Rusko si nárokuje územní části Estonska. Spor vznikl z historických událostí, které se promítají až do současnosti. Rusko vidí historické začlenění Estonska do Sovětského svazu jako akt legitimní expanze, která byla nezbytná

z geopolitického a bezpečnostního hlediska (Danilov cit. dle Victorova 2007: 47). Rusko považuje estonskou stranu za nevďěčnou, dle ruské strany se Estonsko v dobách Sovětské éry dočkalo ekonomického bohatství a rozvoje průmyslu. Vstup Estonska do EU představoval do jisté míry obranný mechanismus proti ruské agresi. Estonsko pomocí EU začalo využívat prostředky měkké moci a po přístupu do NATO se státu dostalo i tvrdé moci, jež může konkurovat Rusku. Z pohledu ruského a potažmo sovětského státu byly Estonsko spolu s ostatními baltskými státy chápány jako západně orientované státy (Victorova 2007: 49).

Estonsko bylo nuceno ustoupit ruskému rivalovi a přestalo si nárokovat území stanovené Smlouvou z Tartu⁵. Z pragmatického hlediska, Estonsko si bylo vědomo potřeby stabilizace hranic s ruským sousedem. Motivací pro stabilizaci rusko-estonských hranic byl vstup Estonska do EU. V té době si baltský stát nemohl dovolit napětí či konflikt s ruským sousedem.

3.3 Kaliningradská otázka

V roce 1999 se očekávalo, že se Kaliningrad stane pomyslnou bránou, či vstupem do Evropy. Z geografického hlediska se jedná o území, jež bylo před rokem 2004 obklopeno kandidátskými zeměmi na členství v EU. Pro lepší znázornění problematické polohy nalezneme v příloze 2 mapu, na které je vyznačena ruská exkláva Kaliningrad. V EU panovaly obavy týkající se rozšíření o baltské státy, a to z důvodů zvláštních vazeb na Ruskou federaci. V roce 2000 se konala konference zaměřena na Severní dimenzi⁶ a otázku Kaliningradu. Jednalo se o neformální dialog, který se zabýval klíčovými otázkami spojenými s Kaliningradem, jakož to součástí Ruské federace (Bits). Na přelomu let 1999 a 2000 se otázky kaliningradské exklávy začaly promítat stále více do EU-ruské spolupráce. Tuto oblast lze charakterizovat jako prioritní v kontextu s evropskou

⁵ Smlouva z Tartu podepsána ruským a estonským aktérem v roce 1920. Jedná se o mírovou smlouvu, která vedla k příměří mezi aktéry. Rusko v této smlouvě uznalo nezávislost Estonska a klíčové oblasti jako Setumaa či Narva byly ponechány Estonsku (Estonica).

⁶ Hlavním cílem Severní dimenze je spolupráce mezi aktéry. Prostřednictvím spolupráce se aktéři snaží dosáhnout stability a blahobytu daného regionu. Členskými státy uskupení jsou EU, Rusko, Island a Norsko (Ndphs).

severní dimenzí. Hlavními tématy spolupráce byla ekonomika, bezpečnost a sociální témata. V souvislosti s bezpečnostní dimenzí převládají obavy z militarizačních procesů v daném regionu (Gänzle – Müntel 2011: 58-59).

Zatímco v roce 1999 se EU snaží o kooperaci s Kaliningradem, jakož to potencionální hrozbu, která by mohla ovlivnit rozšíření EU v roce 2004, na ruské straně dochází v roce 2002 ke změně vnímání kaliningradské otázky. Lze říci, že si Moskva začala uvědomovat hrozby, ke kterým by došlo v důsledku ztráty ruské kontroly nad Kaliningradem. Primárním zájmem Ruska bylo ukázat ostatním aktérům, že ruská exkláva je nedílnou součástí Ruské federace. Exkláva Kaliningrad jako taková nemá prostředky či nástroje k vykonávání zahraniční politiky. Ruská federace určuje směr, jakým se exkláva ubírá. Ruské zájmy a cíle jsou prioritou. Do jisté míry si ruská strana upevňovala své postavení v regionu, jelikož bylo zřejmé, že dojde k vstupu baltských států do EU a do NATO (Gänzle – Müntel 2011: 60).

Právě militarizace Kaliningradu je dáována do souvislosti se vstupem Polska a Pobaltí do NATO. Obavy z ruské exklávy přiměly státy k užší spolupráci s NATO. Vladimir Putin v roce 2000 vyjádřil podporu ruskému námořnictvu v Baltiisku. Putin směřoval svůj projev k podpoře ruských zájmů v této oblasti. To způsobilo znepokojení v pobaltských státech a EU vyjádřila podporu pro zapojení sousedských států do NATO. V návaznosti na zvýšený nárůst zájmů o Kaliningrad se ostatní aktéři začali obávat ruské hrozby v Baltském moři. V roce 2002 se oba aktéři (Rusko a EU) dohodli na kompromisu. Výsledkem bylo, že Kaliningrad je chápán jako ruská sféra vlivu, ale bude umožněn snadnější tranzit pro členské státy EU (Kremlin 2002).

Ruská federace využívá strategicky položené exklávy k naplnění svých bezpečnostních cílů. V roce 2008 ruská vláda vyhrožovala ostatním aktérům v čele s USA. Důvodem bylo potenciální jednání o rozmístění protiraketových střel na území Polska a České republiky. Ruská federace naznačila odvetnou akci, kde by rozmístila jaderné zbraně právě na území Kaliningradu. Jak uvádí Chillaud a Tetart (2007), otázka Kaliningradu vznáší v regionu bezpečnostní

obavy. V případě potenciálního útoku by mohlo dojít k destabilizaci celého regionu (Chillaud - Tetart 2007).

Další bezpečnostní hrozby, které se pojí s kaliningradskou otázkou, jsou teritoriální nároky. Po rozpadu Sovětského svazu náleží exkláva Rusku, avšak někteří aktéři v regionu zpochybňují ruské nároky na oblast. Aktéři požadovali rozdělení oblasti mezi sousední státy, což od počátku bylo značně nepravděpodobné. Ruská vláda by si nemohla dovolit ztratit strategicky významnou oblast v Baltském moři, již z toho důvodu, že v devadesátých letech minulého století ztratila své državy v pobaltských státech. Polsko, Německo nebo Litva (neměla prakticky žádný vliv) se vzdaly možnosti rozdělení Kaliningradu hned z několika důvodů. Tím nejsilnějším důvodem by byla ztráta vazeb na Ruskou federaci. Došlo by k ochlazení vztahů nebo v krajním případě ke konfliktu mezi aktéry. Faktem je, že i přes hrozby sousedních států nikdy nebyla ohrožena pozice Ruska, na rozdíl od regionu Pskov a Leningrad, které byly vystaveny nátlaku Lotyšska a Estonska (Oldberg 2001: 21-22).

4 EKONOMICKÉ VZTAHY

V následující kapitole se budeme zabývat problematikou ekonomických vztahů mezi Ruskem a jednotlivými baltskými státy. Ekonomické vztahy se velice liší, a proto tato část bude rozdělena podle jednotlivých zemí. Všechny země budou analyzovány ve vztahu k ruské ekonomice. Kapitola bude rozdělena do následujících částí:

- 1) Vztahy s Estonskem
- 2) Vztahy s Lotyšskem
- 3) Vztahy s Litvou
- 4) Shrnutí

V první části této kapitoly se zaměříme obecně na ruskou ekonomickou situaci, která plynula z členství baltských států v EU. Detailněji se ekonomickým problémům budeme věnovat v jednotlivých podkapitolách zaměřených na bilaterální vazby Estonska, Lotyšska a Litvy ve vztahu k Rusku.

Ruská ekonomika je velice významným hráčem v mezinárodním prostředí., což je způsobeno hned několika faktory. Jedná se o zemi, která disponuje jadernými zásobami. Zaujímá podstatnou územní část světa a rozkládá se na dvou kontinentech, což přináší výhody na mezinárodním trhu. Navíc je jedním z pěti členů Rady bezpečnosti OSN (UNSC). Hlavní obchodní komodity Rusko čerpá ze své geografické polohy, a proto dominuje v dřevařském odvětví, disponuje rozsáhlými vodními zdroji a v neposlední řadě zásadním artiklem jsou energetické zdroje (Panova 2012: 35).

Ruská ekonomika byla velice ovlivněna vstupem baltských států do EU. Obavy z východního rozšíření EU před samotným rokem 2004 se týkaly právě ekonomických otázek. Rusko se obávalo, že v důsledku vstupu baltských států ztratí ekonomické vazby na region. Díky členství Estonsko, Lotyšsko a Litva sníží ekonomickou závislost na Rusku. Druhým negativním bodem, proti kterému Rusko vystupovalo, byla evropská legislativa. EU nařizuje v obchodní politice

určité normy a standardy, kterými se členské státy musí řídit. To je ale překážkou pro ruskou ekonomiku (Bohdálek 2002).

Cílem ruské obchodní politiky v souvislosti s rozšiřováním EU je navázat užší vztahy s EU, sjednotit své ekonomické zájmy, aby státy nebyly znevýhodňovány. Na druhou stranu v souvislosti s rozšířením EU o baltské státy se Rusko dočkalo i pozitivních dopadů. Z EU se stává ekonomicky a politicky silný hráč. Jak bylo zmíněno v zahraničních Koncepcích, ruským zájmem je dosáhnout multipolárního systému v mezinárodním prostředí. A proto Ruská federace při vstupu baltských států do EU, nijak razantně neprotestovala. Navíc EU představuje pro Rusko z ekonomického hlediska významného partnera. Aktéři jsou na sobě ekonomicky vzájemně závislí (Bohdálek 2002).

Ruskou ekonomiku značně zasáhla finanční krize v roce 2008. Ve zmíněném krizovém roce dosahoval ruský export 471,6 miliard amerických dolarů. O rok později v roce 2009 klesly hodnoty přibližně o 35%. K zlepšení situace došlo až v roce 2011, kdy se vývozní čísla pohybují kolem 522 miliard amerických dolarů. Primárním problémem ruského exportu je přílišná závislost na vývozu jedné z komodit, a to uhlovodíku. Jedná se přibližně o 70% z celkového vývozu (Panova 2012: 35–36).

Pro ruský obchod jsou baltské státy významnými aktéry, což je způsobeno zejména jejich geografickou polohou. Pro Rusko představuje Baltské moře odbytíště ruského exportu do Evropy. Pobaltí je tedy významné zejména v otázce dopravy. Všechny tři zmíněné státy představují pro Rusko tranzitní země. Ekonomické vztahy mezi Ruskem a baltskými státy jsou velice asymetrické (Panova 2012: 40–41). Vztahy mezi Ruskem a jednotlivými státy jsou specifické, a proto zde je spolupráce založena na bilaterálních smlouvách. Victoria Panova (2012: 41) uvádí, že asymetrické vztahy mezi aktéry jsou způsobeny hned několika možnými příčinami, a to kulturními, historickými, psychologickými nebo geografickými faktory. Panova (2012: 42) dále zmiňuje, že asymetrii v ekonomických vztazích lze vidět ve velikosti ekonomiky a HDP, přímými investicemi nebo obchodu.

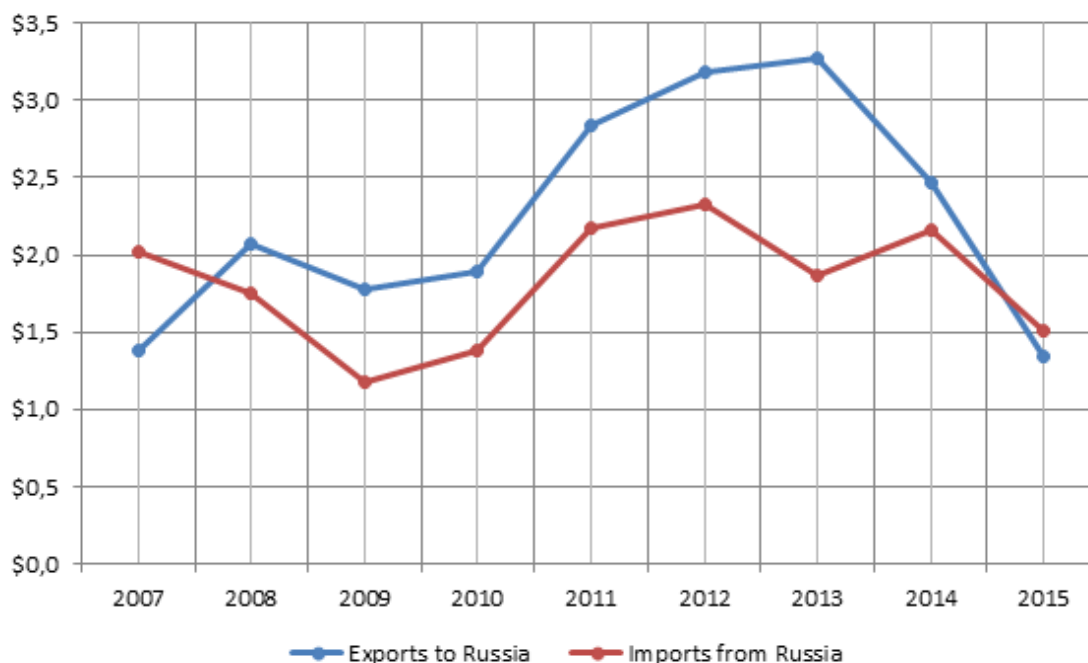
Ruský obchod je v současné době skloňován zejména s ekonomickými sankcemi, které ovlivňují celou řadu aktérů. Rusko vyhlásilo embargo na dovoz masa, ryb, mléčných produktů, ovoce a zeleniny zejména z EU a USA. Podle prvotních odhadů by nejcitelnější dopad měly zaznamenat Estonsko, Lotyšsko, Litva, Norsko, Polsko a Maďarsko. U všech zmíněných zemí tvoří export potravin do Ruska znatelný podíl na hrubém domácím produktu. Zároveň Evropská banka pro obnovu a rozvoj uvedla, že nejvíce pocítí dopady Litva (ČT24 2014).

4.1 Vztahy s Estonskem

Rusko-estonské ekonomické vztahy jsou značně specifické a zcela se liší od ekonomik Lotyšska a Litvy. Lze říci, že Estonsko po vyhlášení nezávislosti v devadesátých letech nejvíce ekonomicky prosperuje. Estonsko začalo úzce spolupracovat s Finskem a díky tomu začalo snižovat ruský vliv na svou ekonomiku. Vstupem do EU se ještě prohloubila spolupráce mezi Estonskem a Finskem. V roce 2004 zaujímal ruský export na estonském trhu pouze 5,6 %. Vyšších čísel dosahovalo Finsko, Švédsko a Lotyšsko. Naopak v importu bylo Rusko se svými 9,2 % hned za Finskem a Německem (Hodač-Strejček 2008: 77–78).

Fakticky největší změny, ke kterým došlo v důsledku členství Estonska v EU, jsou v zemědělském sektoru. V roce 2004 Rusko aktivovalo nové podmínky pro dovoz potravin ze zemí EU. Jednalo se zejména o výrobky živočišného typu. Podobně jako zavedené předpisy na straně EU, začala i ruská strana požadovat ruskou certifikaci dovezených výrobků. Kromě toho Rusko vyžaduje kontrolu ruské veterinární komise o kvalitě a nezávadnosti živočišných výrobků dovážených právě z estonského trhu a dalších států EU. Nejedná se o diskriminaci evropských produktů na ruský trh. Hlavním zájmem ruské obchodní politiky je sestavení věrohodných společností, které mohou dodávat živočišné produkty na ruský trh. V důsledku nového nařízení Ruska tak 27 estonských firem nedostalo potřebnou licenci k dovozu na ruský trh. Přestože v zemědělském

sektoru Rusko omezilo estonský vývoz na domácí trh, v ostatních odvětvích se spolupráce i nadále rozvíjí (Hodač-Strejček 2008: 77–78).

Graf 4. 1 Rusko-estonské bilaterální obchodní vztahy v letech 2007-2015
Zdroj: Russian Exports National Information Portal

V grafu č. 1 jsou zaznamenány obchodní vztahy mezi aktéry po vstupu Estonska do EU. Modrá křivka znázorňuje vývoz do Ruska a červená křivka dovoz z Ruska. Nejnížší hodnoty vývozu do Ruska lze zaznamenat v roce 2007 naopak nejvyšší hodnoty dosahoval obchod v roce 2013. Lze vidět, že se od roku 2009 zvyšuje vývoz z Estonska do Ruska, avšak s ekonomickými sankcemi v roce 2013 začínají obchodní styky strmě klesat. V porovnání s křivkou dovozu z Ruska je zjevná vyšší stabilita a vyváženost v dodávkách do Estonska. Nejnížší dovoz je zaznamenán v roce 2009 a nejvyšší v roce 2012. Úpadek v letech 2008 a 2009 lze dávat do spojitosti s ekonomickou krizí.

V posledních letech obchodní vztahy mezi Ruskem a Estonskem značně ovlivnily sankce ze strany EU, tedy i ze strany Estonska proti ruské agresi. Sankce způsobily ochlazení vztahů mezi aktéry. I v současné době jsou aktéři na sebe vázání důležitými obchodními vztahy. Ruský export na estonském trhu byl snížen právě z důvodu ekonomických sankcí, které měly za následek omezení

ruského obchodu. V roce 2013 (tedy před uvalením ekonomických sankcí na Rusko) zaujímalo Rusko čtvrté místo v exportu do Estonska. O rok později již kleslo na páté místo. Jak uvádí estonské ministerstvo zahraničních věcí a estonský statistický úřad, v roce 2014 se procentuálně meziměsíční obchodní obrat mezi státy snížil o 7% v komparaci s rokem 2013 (VM)/(STAT). Ekonomické sankce na Rusko byly uvaleny v září 2014, ale znovu prodlouženy byly v roce 2016 (Laaser-Schrader 2016: 284).

Ruským největším exportem na estonský trh jsou následující položky:

- Minerální produkty (56,8% - z celkové exportu)
- Dřevo a dřevařské výrobky (14,3 %)
- Hutní odvětví a kovy (11,2%)
- Chemický průmysl (7,5%)

Naopak estonským exportem na ruský trh jsou následující položky:

- Stroje a mechanická výroba (35,6%)
- Chemický průmysl (15,7%)
- Potraviny, nápoje, tabák (12,9%)
- Kovy a hutní odvětví (5,5%)

Všechny zmíněné položky a procentuální podíly uvádí na oficiálních stránkách Ministerstvo zahraničních věcí Estonska, Estonského statistického úřadu a Národního informačního portálu o exportu Ruské federace (Russianexports 2016a).

Při komparaci výše zmíněných exportních položek lze zaznamenat, jaké odvětví je charakteristické a významné pro dané aktéry. Ruský export těží zejména ze své geografické polohy a podmínek, které země nabízí. Můžeme vidět, že právě minerální produkty a dřevařský těžební průmysl hrají v ruském exportu zásadní roli. Hlavní vývozní komoditu v minulosti představoval plyn, v posledních několika letech tento artikl nahradil minerální olej (Russianexports

2016a). Změna je přičítána snaze Estonska diverzifikovat ruské energetické zdroje.

Estonsko představuje pro Ruskou federaci významného partnera, jakožto tranzitní země. Kromě přístavních měst (Tallinn, Sillimae, Muuga) je Estonsko pro ruský trh atraktivní také díky železniční síti. Rusko-estonské ekonomiky těží z přepravy ruských surovin do Evropy, Rusko vyváží do EU zejména ropu, uhlí nebo kovy (Hodač-Strejček 2008: 79). Nutno říci, že po vybudování Severního plynovodu byl význam Estonska jako tranzitní země snížen. Nicméně stále hraje významnou roli pro přepravu ruského exportu do zemí EU.

Je třeba si uvědomit, že Rusko v oblasti obchodně-ekonomických vztahů je pro Estonsko (stejně jako pro Lotyšsko a Litvu) o poznání významnější a životně důležitý partner než pro zbytek členských států EU. Estonský export do Ruska je ze zkoumaných třech pobaltských států nejnižší, což je způsobeno partnerstvím mezi Estonskem a Finskem (Raudjärv 2015: 63).

4.2 Vztahy s Lotyšskem

Ekonomické vztahy mezi Lotyšskem a Ruskem ovlivnila celá řada událostí podobně jako u Estonska. Dopad na bilaterální dohody zaměřené na ekonomickou sféru měly události z konce devadesátých let minulého století a stejně tak začátkem nového tisíciletí. Mezi nejzásadnější mezníky lze zahrnout ruskou finanční krizi (1998), vstup Lotyšska do Světové obchodní banky – WTO (1999) a samozřejmě lotyšské členství v EU (2004). Dopady, které způsobila finanční krize, jsou znatelné. Důsledky krize měly na lotyšském trhu za následek ztrátu důvěry v Rusko (Jakobsons 2012: 13–14). Nicméně po vstupu Lotyšska do EU končí v rusko-lotyšských vztazích období stagnace a začíná docházet k nárůstu obchodních aktivit. V roce 2006 podepsalo Rusko s Lotyšskem bilaterální dohodu o hospodářské spolupráci. Zároveň byla zřízena Mezivládní komise, která je zaměřena na ekonomickou, technickou, humanitární a kulturní spolupráci mezi aktéry (Panova 2012: 44). V roce 2008 však dochází k opětovné finanční krizi, která má za následek změny cen ropy (Jakobsons 2012: 13–14).

Zmíněná Mezivládní komise (*Intergovernmental commission – IGC*) je založena na třech principech. Prvním principem je akceptovat obchodní zájmy obou aktérů. Druhým bodem je snaha o navázání jednání s podnikateli a investory. Posledním principem je ukázat, že státy fungují v obchodní politice na základě bilaterální smlouvy. Poslední zmíněný bod má za cíl ukázat, že prostřednictvím bilaterální spolupráce lze zlepšit podmínky v mnoha oblastech (Zeltiņš 2012: 116).

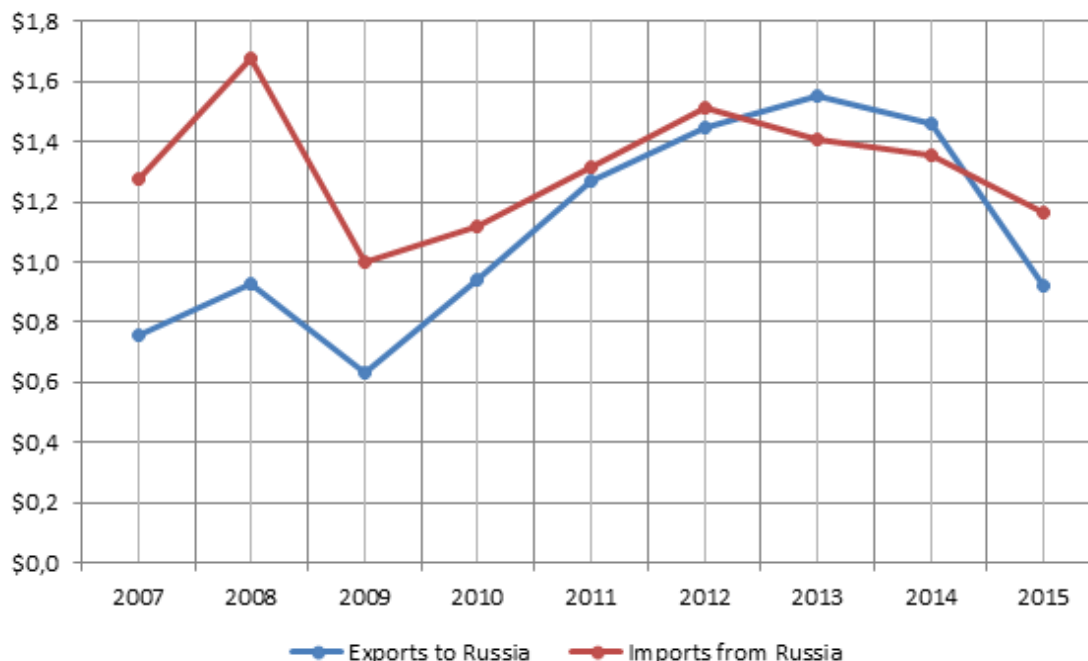
Na rozdíl od Estonska nebo Litvy nemůže Lotyšsko dostatečně čerpat z geografické polohy. Zatímco Litva od počátku své nezávislosti navazuje vztahy s Polskem, Estonko má úzké vazby na Finsko, Lotyšsko nemá partnera, s kterým by mohlo ekonomicky kooperovat. Z geografického hlediska by potenciálně připadalo vhodné Bělorusko, ale to by v každém případě blokovala EU. Lotyšsko sice diverzifikovalo svůj export do členských zemí EU, ale nejen mimo EU ale i v porovnání s členskými státy EU zaujímá Rusko pozici silného aktéra na lotyšském trhu (Hodač-Strejček 2008: 84).

Pro Rusko je země významná z hlediska dopravy. V Lotyšsku se nachází důležité přístavy Riga a Ventspils. Přestože se jedná o lotyšské přístavy a formálně o jejich fungování jedná lotyšská vláda, fakticky zde Rusko ovládá většinu společností (Hodač-Strejček 2008: 84).

Ruskou největší komoditou vyváženou na lotyšský trh jsou minerální produkty, zejména minerální olej. Lotyšský trh je založen na potravinářském průmyslu. Ani Lotyšsko se nevyhnulo ruským sankcím, a to v roce 2006. Důvodem uvalení sankcí byly mořské ryby (šproti), které obsahovaly vysoký podíl karcinogenů. O rok později na lotyšský vývoz šprotů uvalila sankce i Litva (BalticTimes 2007).

Objem přímých investic z Ruska do Lotyšska lze považovat za nízký (Jakobsons 2012: 32). Vliv ruského dodavatele na lotyšském trhu je značný. Na druhou stranu Rusko je třetí největší ekonomikou, která zvětšuje svůj podíl na

trhu Lotyšska. Před Ruskem se nachází pouze Litva a Německo (Zeltiņš 2012: 127).

Graf 4.2 Rusko-lotyšské bilaterální obchodní vztahy v letech 2007-2015

Zdroj: Russian Exports National Information Portal

Graf č. 2 zaznamenává obchodní vztahy Ruska a Lotyšska v letech 2007 až 2015. Nejsilnějším vývozním rokem byl pro Lotyšsko rok 2008, naopak nejnižší 2009. Dovoz z Ruska byl opět nejnižší v roce 2009 a naopak nejvyšší v letech 2014. Opět jako u předešlého grafického znázornění i zde lze sledovat změny v obchodních vztazích mezi aktéry. Lze vidět, jak ekonomické události ovlivňují jednotlivé bilaterální vztahy mezi aktéry.

Z národního informačního portálu o exportu Ruské federace (*Russian Exports – National Information Portal 2016b*) budou čerpány následující údaje.

Ruský export na lotyšský trh:

- Minerální paliva, oleje a produkty (44%)
- Železo a ocel (19%)
- Hnojiva (9%)

- Dřevařský průmysl a dřevěné uhlí (6%)

Lotyšský export na ruský trh:

- Potravinářský průmysl – konkrétně nápoje, lihoviny a ocet (30%)
- Strojní odvětví (17%)
- Elektronické zařízení (8%)
- Farmaceutické výrobky (6%)
- Plasty a produkty z nich vyrobené (5%)

Ve výše zmíněném výčtu vývozních artiklů byly uvedeny položky, jejichž podíl na trhu představuje více jak 5 %. Na zadních příčkách exportních komodit ruského trhu lze nalézt papír, lihoviny, nápoje, drahé kovy, atd. Avšak tyto položky dosahují z celkového exportu přibližně 1-2% (Russian exports 2016b).

Na lotyšském trhu se podílí celá řada ruských společností a investorů, kteří do jisté míry trh ovlivňují. Nejvýznamnější ruské investory nalezneme v oblasti energetiky. První místo patří společnosti *Transnefteprodukt*. Druhým zásadním investorem je Moskevská městská rada, která je spojována se strojírenskou společností *Amo Plant*. Třetím investorem lotyšské ekonomiky je ekonomicky a politicky významná společnost *Gazprom*. *Gazprom* na lotyšském trhu vystupuje zejména prostřednictvím firmy *Latvijas Gāze*, která se obdobně jako *Gazprom* orientuje na plynárenskou činnost. *Gazprom* si tak i na lotyšském trhu udržuje pozici silného hráče, jež ovládá tamní energetický sektor (Zeltiņš 2012: 127–130).

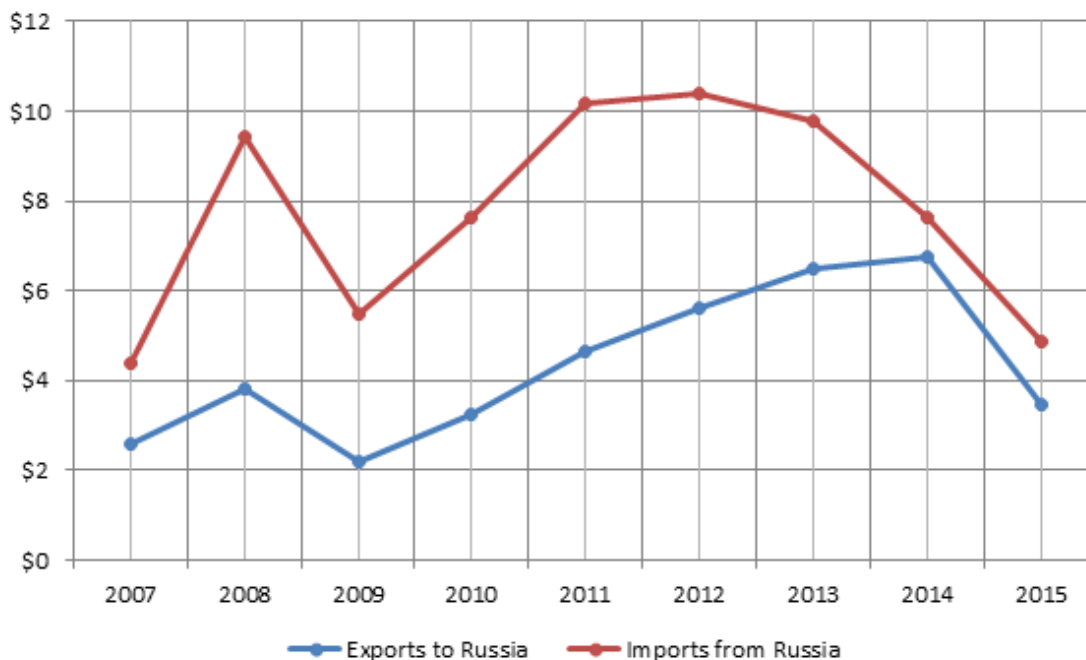
4.3 Vztahy s Litvou

Obchodní vztahy mezi aktéry jsou založeny na bilaterální dohodě z roku 1993. Jedná se o Dohodu o obchodu a ekonomických vztazích, která byla podepsána v litevském Vilniusu. Primární myšlenkou zmíněné Dohody je zajistit výhodné podmínky pro obě strany. Devadesátá léta dvacátého století byly ve znamení proměnlivosti v rusko-litevských ekonomických vztazích. Nicméně

v roce 2000 došlo k nárůstu interakce mezi státy. Za zásadní oblast spolupráce je považovaná doprava a tranzit. Dalšími důležitými tématy v rusko-litevské ekonomice je energetika a turismus (Prunskienė 1–2).

Lodní a železniční doprava představuje nejvyužívanější volbu nákladní přepravy. Pro ruskou stranu je životně důležitý přístav v Kaliningradu a pro Litvu přístav Klaipėda. Lze říci, že v souvislosti s nárůstem dopravy dochází ke konkurenci mezi přístavními místy. Takovým konkurenčním příkladem může být vyjádření Litvy, která požadovala po Rusku vyšší sazby na náklad do Kaliningradu. Rusko se k situaci postavilo podobně, a to proti Klaipėdė. V období před vstupem Litvy do EU se tranzitní spory staly velkým problémem ve vztazích mezi aktéry. Harmonizace vztahů v sazebnících dopravy byly hlavním vyjednávacím tématem roku 2001 (Prunskienė 3-4). Je nutné zmínit, že Litva má vcelku přátelské vztahy s oblastí Kaliningradu. Do jisté míry lze říci, že vztahy s Kaliningradem jsou pozitivnější než vztahy s Kremlem.

Obdobně jako u Estonska a Lotyšska došlo v souvislosti s jejich vstupem do EU k omezení exportu směrem na Východ a naopak k navýšení exportu do členských států EU. Rusko však stále hraje v litevské ekonomice klíčového aktéra. V souvislosti s EU musí Litva, jakož to členský stát, zaujímat společnou obchodní politiku zejména pak k třetím stranám. Na druhou stranu ruská politika si je vědoma svého postavení, které zaujímá v energetickém sektoru v tomto regionu. Zde lze vidět asymetričnost vztahů mezi Ruskem a Litvou, jelikož Litva je závislá na svém sousedovi. Zatímco Rusko zastupuje přední příčky v litevském vývozu a dovozu, v opačném případě Litva na ruském trhu nepředstavuje klíčového aktéra, ale samozřejmě pro ruské zájmy se jedná o strategického partnera.

Graf 4.3 Rusko-litevské bilaterální obchodní vztahy v letech 2007-2015
Zdroj: Russian Exports National Information Portal

V grafu č. 3 opět modrá křivka znázorňuje vývoz do Ruska, kdy nejnižším bodem je rok 2009 a tím nejvyšším rok 2014. Červená křivka zaznamenává dovoz z Ruska, kdy nejslabším byl rok 2007 a nejsilnější 2014. Lze vidět, že v od ekonomické krize v letech 2008–2009 se obchodní vztahy mezi aktéry stabilizovaly a začaly postupně růst. Nicméně zlomové události v letech 2013 a 2014 mají negativní dopady na obchodní vztahy Litvy a Ruska, potažmo celého regionu Pobaltí a Ruska.

Závislost Litvy na ruském trhu je znát zejména v oblasti energetiky, kdy v celkovém litevském dovozu s 85% dominuje Rusko. Jedná se zejména o zemní plyn, ropu, benzín a naftu. Naopak ruský export směřující do Litvy představuje pro Rusko pouze 0,05 % z celkového vývozu (Zitkus 2014: 106).

Z národního informačního portálu o exportu Ruské federace (*Russian Exports – National Information Portal 2016c*) budou čerpány následující údaje.

Ruský export na litevském trhu:

- Minerální paliva a oleje (83%)
- Hnojiva (4%)
- Sůl, síra, kámen, sádra, vápno a cement (3%)
- Železo a ocel (2%)

Litevský export na ruský trh:

- Jaderné reaktory, stroje, kotle (26%)
- Elektrické a elektronické vybavení (8%)
- Technické, lékařské přístroje (6%)
- Nápoje, lihoviny, ocet (5%)
- Plasty (4%)

Ve výčtu vyvážených komodit byly uvedeny pouze ty, které mají největší podíl na vývozu. Většina finančních prostředků mezi aktéry je vkládána do dopravy nebo technologií, jež z velké části souvisí s energetickým sektorem. Rusko si udrželo vliv v Litvě i po jejím vstupu do EU. Dokonce po vstupu do EU vyvážela Litva do Ruska o 5,6% více než před rokem 2004 (Hodač – Strejček 2008: 81–82).

Vztah Ruska k postsovětskému prostoru se značně promítá i v současné době do ekonomických vztahů. Stejně tak probíhají i ekonomické bojkoty ve vztahu k litevskému trhu. V září roku 2009 Rusko uvalilo embargo na litevské mléčné výrobky. V září 2013 Rusko zvýšilo kontroly litevských dopravců. Zavedlo do praxe nový celní režim. Nákladní vozidla musela čekat na hranicích místo půl dne někdy i týden, což vedlo k velkým ztrátám na litevské straně. Litva označovala hraniční kontroly za předem naplánované. Ve Vilniusu se konal summit EU zaměřený na jednání postsovětských zemí o spolupráci s EU. Litevské úřady se odvolávaly na podobnou situaci, kdy se Rusko snažilo zastrašit pomocí omezení obchodu Ukrajinu a Moldavsko (Rettman 2013). V ten samý rok

došlo k embargu na litevské mléčné produkty, a to se ještě více prohloubilo v roce 2014 v souvislosti s ukrajinskou krizí.

Příčin ruských sankcí směřujících k Litvě je hned několik. Oficiálně ruské úřady uvádí, že důvodem zmíněného embarga je zhoršení kvality mléčných produktů dovážených z Litvy. Do sporu se zapojila také EU, která vyjádřila plnou podporu litevským výrobkům a zdůraznila jejich nezávadnost. Rusko v posledních několika letech zpřísnilo kontroly dovážených produktů, a to není pouze otázka Litvy, ale také dalších postsovětských republik (viz Gruzie nebo Ukrajina). Druhý důvod, který údajně vedl Moskvu k embargu, je politického charakteru. Litevská vláda se obává ruských zvýšených kontrol na společných hranicích a považuje to za diskriminaci ze strany Ruska. Ruská vláda si je vědoma protiruských nálad v Litvě a také si je vědoma její ekonomické závislosti (Radzevičiūtė – Bradaitė 2013).

4.4 Shrnutí

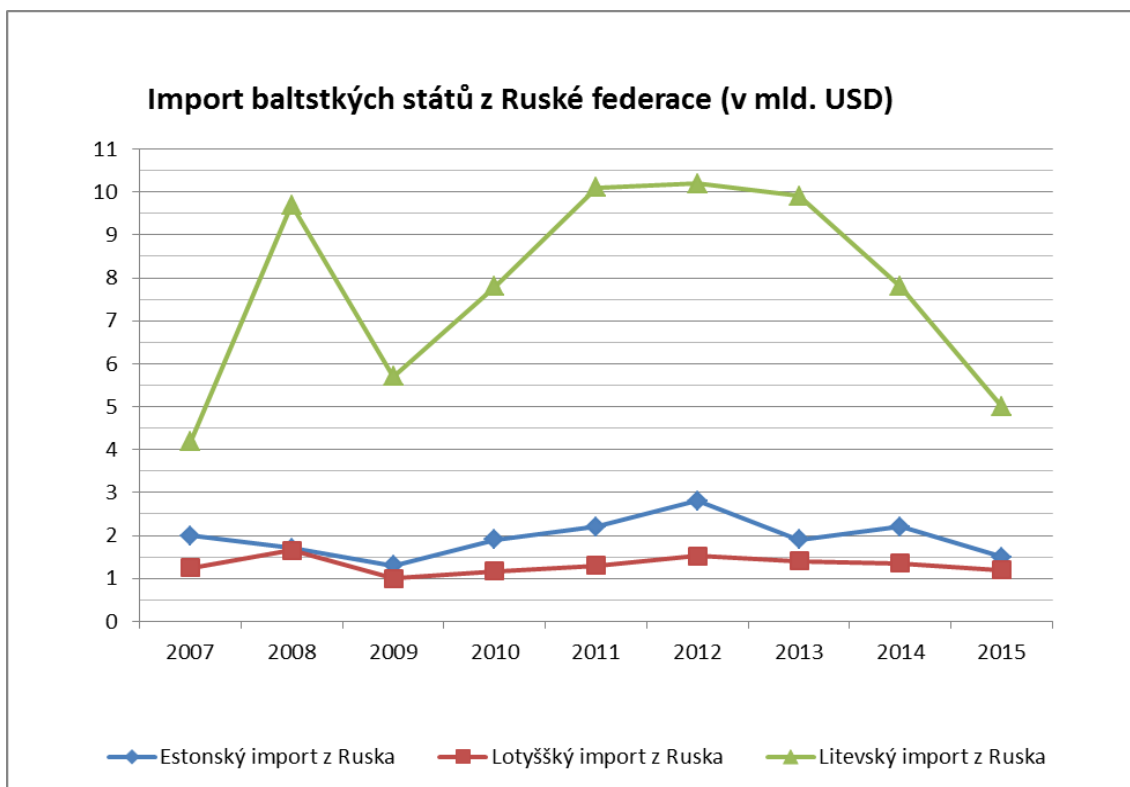
Pro Rusko představuje EU klíčového obchodního partnera. Dalo by se říci, že baltské státy v ruské ekonomice nejsou chápány jako životně důležité, nicméně svou geografickou polohou jsou pro Rusko významné a ekonomicky atraktivní. V důsledku vstupu baltských států do EU bylo jasné, že ruský hráč ztratí část svého ekonomického vlivu na státy. Pobaltí otevřelo svou ekonomiku více Západu a tím došlo k diverzifikaci jejich trhů. To ale neznamená, že dochází k oslabení obchodu s Ruskem. Příkladem je Litva, která v porovnání před samotným vstupem do EU a následně po roce 2004 zvýšila vývoz do Ruska. Nutno zmínit, že i přes užší vazby na členské státy EU zůstává ruská pozice na baltském trhu signifikantní. Lotyšské a litevské vztahy s Ruskem lze označit do jisté míry za podobné. Jinou cestou se vydalo Estonsko. Spolupráce Estonska s Finskem vedla ke snížení závislosti na ruském sousedovi.

Ekonomické vztahy mezi aktéry ovlivnilo hned několik událostí po roce 2004. Za ty nejzásadnější lze považovat finanční krizi v roce 2008 a její důsledky

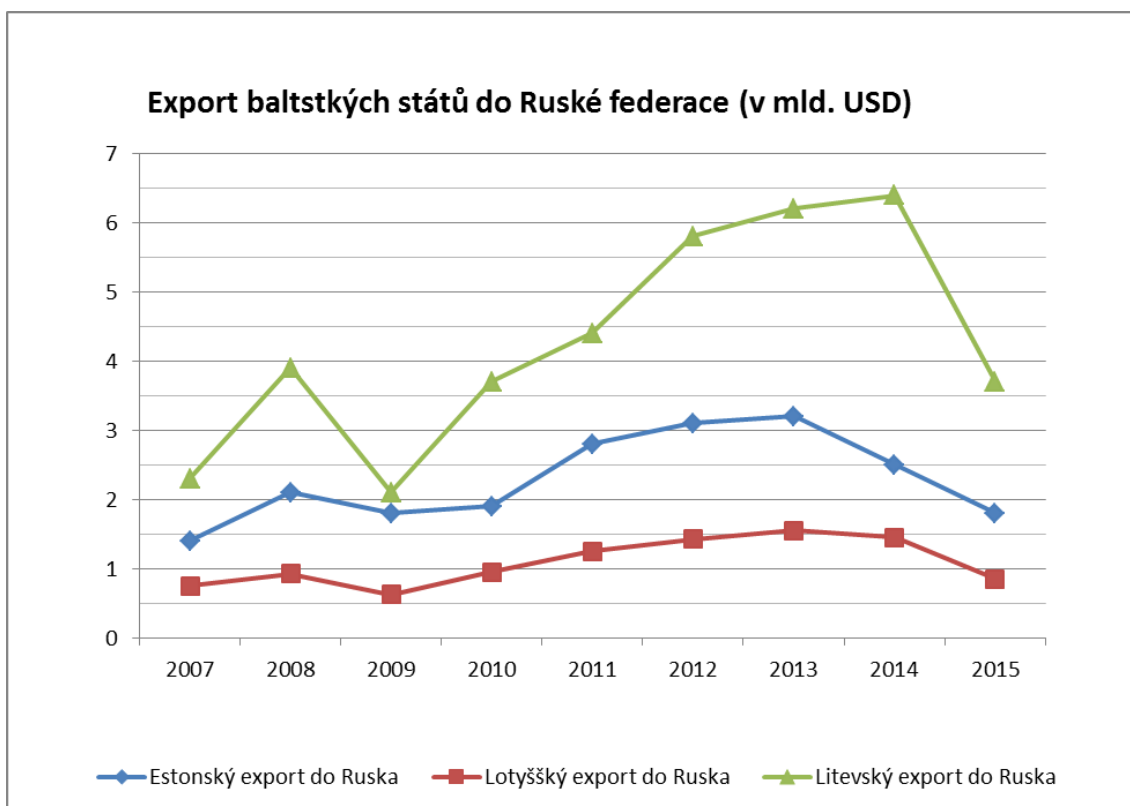
v roce 2009. Poté uvalení ekonomických sankcí na litevský trh v roce 2013. A následně problematická situace kolem ukrajinské krize.

Co se týče ruského exportu do baltských zemí, všechny přední příčky zaujímají minerální paliva. Dále v procentuálních odchylkách následuje dřevařský průmysl, železo, ocel, hnojiva či chemický průmysl. Na druhou stranu v dovozu do Ruska se dovozní komodity liší. V Estonsku a Litvě převládá strojařská a mechanická výroba. Lotyšský trh je založen na potravinářském průmyslu (například nápoje, lihoviny nebo ocet).

Níže lze vidět souhrnné grafy, které byly zpracovány na základě výše provedené analýzy. Hodnoty byly zaokrouhleny na jedno desetinné místo a jsou uvedeny v amerických dolarech. První z grafů znázorňuje import baltských států z Ruské federace a druhý naopak export baltských států do Ruské federace. Litva a dalo by se říci, že i Estonsko zaznamenávají největší výkyvy a jsou nejvíce ovlivněny vnějšími faktory. Zatímco rusko-lotyšská spolupráce je více stabilní.

Graf 4.4 Import baltstkých států z Ruské federace. Zdroj: Zpracováno autorkou na základě výše provedené analýzy

Graf 4.5 Export baltstkých států do Ruské federace Zdroj: Zpracováno autorkou na základě výše zmíněných dat

5 SOCIÁLNÍ PROBLEMATIKA

Následující kapitola bude zaměřena na analýzu sociálních problémů, které ovlivňují vztahy mezi aktéry. Dominantním tématem této kapitoly bude ruské obyvatelstvo žijící mimo území současné Ruské federace. Právě ruské menšiny v Pobaltí mají vliv na mnoho jednání mezi aktéry a také na vztah Ruska k jednotlivým státům. Mezi primární zájmy ruské zahraniční politiky patří ochrana ruských občanů v zahraničí. Dle výše zkoumaných Konceptů Ruské federace lze zaznamenat, jakou roli hraje tato problematika v ruské zahraniční politice. Konkrétně ochrana ruských menšin, identity, jazyka nebo kultury patří k hlavním zájmům ruského prezidenta Vladimira Putina. Tato kapitola bude rozdělena na následující části:

- 1) Vztahy mezi Ruskou federací a ruskými menšinami
- 2) Ruská veřejná diplomacie v Pobaltí
- 3) Přístup baltských států k ruským menšinám

Jak již bylo zmíněno, nejvyšší počet ruské populace na svém území má Estonsko a Lotyšsko. Dle Grigas (2015) v Lotyšsku se nachází přibližně 27% etnických Rusů, v Estonsku 24% a v Litvě pouze 6%. Všechny procentuální hodnoty vychází z celkové populace daného státu. V porovnání s předešlými údaji je nezbytné zmínit také rusky mluvící populaci v Pobaltí. Je zajímavé, že podíl rusky mluvící populace je mnohem vyšší než počet etnických Rusů. V Lotyšsku rusky mluvící populace dosahuje 34%, v Estonsku 30% a v Litvě 8%. Vyšší čísla jsou způsobena rusky mluvícími menšinami z blízkých států. Další menšiny, které lze ve vyšší míře nalézt na území baltských států, jsou Poláci, Bělorusi a Ukrajinci (Grigas 2015).

Co se týče lokalizace ruských menšin v Pobaltí, jedná se v mnoha případech o území nacházející se v blízkosti ruských hranic. Ruské menšiny jsou ve všech třech případech situovány také v hlavních městech Estonska, Lotyšska a Litvy, tedy Tallinnu, Rigy a Vilniusu. V Lotyšsku se ruské menšiny nachází v regionu Latgalsko s hlavním městem Daugavpils. Region Latgalsko spojuje na

východě hranice s Ruskem. Estonský region Ida-Virumaa, jež je znám především díky městu Tartu a do jisté míry ruskému městu Narva. Opět se jedná o region přímo sousedící s ruskými hranicemi. V Litvě lze nalézt ruské menšiny kromě hlavního města, ve městě Visaginas (nacházející se poblíž běloruských hranic) a v přístavním městě Klaipeda. Klaipeda sice nesousedí přímo s ruskými hranicemi jako regiony v předešlých případech, ale je chápána jako jeden z hlavních obchodních partnerů ruské oblasti Kaliningradu (Grigas 2015).

5.1 Vztahy mezi Ruskou federací a ruskými menšinami

Pro analýzu ruských menšin v Pobaltí je nezbytné nastínit, jak se problematika menšin promítá do politiky Ruské federace. Ve vymezeném období je nutné zmínit některé dokumenty, které se věnují otázkám ruských menšin. První z nich byl prezidentem Vladimírem Putinem podepsán v roce 2001. Jedná se o Koncept podpory krajanů v zahraničí Ruskou federací. O rok později následoval další dokument, a sice Základní směry politiky na podporu krajanů v zahraničí. Od prvního prezidentského období Vladimíra Putina rostla na významu problematika ruských občanů žijících v zahraničí (užíván spíše termín *krajan*). V roce 2001 Putin apeloval na práva a zájmy ruských krajanů. V důsledku prezidentského projevu se stala otázka krajanů ruským národním zájmem (Kallas 2016).

V roce 2007 podepsal Vladimir Putin tzv. *Russkyi Mir*. Tento ideový koncept podle některých autorů (dle Kallas 2016) bývá využíván jako politický nástroj, jehož cílem je pomocí jazyka sdružit rusky mluvící populaci v zahraničí. V současné době miliony Rusů žijí v postsovětských republikách. Stále více se v putinově politice mluví o Rusku jako o rozděleném národu, kdy ruské menšiny v zahraničí představují pro Rusko širší národ (Kallas 2016: 2–3). *Russkyi Mir* se od svého vzniku stal hlavním nástrojem této politiky. Koncept je cílen na návrat krajanů zpět do vlasti, zde lze zaznamenat hlavní rozdíl oproti předešlým vizím. Cílem již není samotná ochrana a práva krajanů, nýbrž také podpora k jejich návratu zpět do vlasti. Dle Putina a jeho Konceptu jsou právě historické kořeny

prvkem národní identity (Kallas 2016: 7). Paralelní linii lze vidět i v této problematice. Rusko se dlouhodobě potýká s demografickými problémy. A tak za touto politikou cílenou na návrat Rusů zpět do vlasti lze shledat pragmatické zájmy, jak snížit ekonomické a demografické dopady na ruskou společnost.

Peuch (2008) uvádí, že podle předpokladů se počítalo s návratem 50.000 Rusů později 25.000. Realita však byla jiná, do Ruska se vrátilo 143 rodin (přibližně 650 lidí). Cílem Putinova plánu je docílit návratu etnických Rusů a vyrovnat se s vysokou úmrtností a zároveň nízkou porodností v zemi.

Ruská politika, která je cílena na ochranu ruských menšin je také ukotvena v Koncepcích zahraniční politiky Ruské federace (viz výše kapitola č. 2). Detailněji se problému věnuje Koncepce z roku 2008, kdy ochrana krajanů je vnímána jako priorita státu. Tato politika byla vnesena také do bezpečnostní a vojenské strategie. Ve vojenské strategii je otázka krajanů chápána v souvislosti s obavami z jejich ohrožení, diskriminace, potlačení práv a svobod (Hedenskog – Larsson 2007: 33).

Rusko se v souvislosti s ruskými menšinami v zahraničí zaměřilo na tři hlavní cíle:

- Ochrana práv krajanů žijících v zahraničí
- Podpora kultury, jazyka a národní identity
- Rozvoj vazeb mezi Ruskem a diasporami v ekonomické, kulturní či politické otázce. S cílem podpořit jejich návrat zpět do Ruska.

Ruské repatriační programy lze označit za nevhodně načasované. Jelikož jejich fungování lze vysledovat až po vstupu baltských států do EU. Ruští občané, kteří se chtěli vrátit zpět do své vlasti, se již vrátili. Naopak ti, kteří zůstali v ruských diasporách, se v průběhu času integrovali do tamní společnosti.

5.2 Ruská veřejná diplomacie v Pobaltí

Veřejná diplomacie je vnímána jako nástroj politiky státu, prostřednictvím kterého stát dosáhne svých cílů a zájmů. Cílem této kapitoly je analyzovat pomocí jakých nástrojů využívá Rusko veřejnou diplomacii v baltských státech k naplnění svých zájmů.

Druhé prezidentské období Vladimira Putina se neslo ve znamení veřejné diplomacie. Ve směru veřejné diplomacie pokračoval i Dmitrij Medveděv. V roce 2004 byl založen Valdai klub, o tři roky později vznikl Institut pro demokracii a spolupráci. V roce 2008 byla založena nadace Veřejné diplomacie a vzápětí vznikla Ruská Rada pro mezinárodní záležitosti. Rusko také začalo podstatně více investovat do sdělovacího prostoru, aby bylo možné zajistit mediální prostředky pro rusky mluvící obyvatele, viz *Russia Today* nebo *Russia Beyond the Headlines* (Laruelle 2015: 13).

Ruská image ve světě je dávana do souvislosti s negativními postoji k ruskému aktérovi. Modest Kolerov (cit. dle Simons 2014) uvádí, že problémy s vnímáním Ruska jsou způsobeny jazykovou bariérou. Kolerov zaznamenal, že v baltských státech média vystupují poněkud uzavřeně. Dochází k izolaci ruského jazyka a tisku. Na druhou stranu obdobný problém se nachází i v Rusku. Je zde naprostá absence specialistů, kteří by byli schopni hovořit estonsky, lotyšsky či litevsky. Kolerov dává do souvislosti problémy spojené s vnímáním odlišné kultury. Dle něj musí ruský stát pochopit tamní jazyk a kultury, aby následně mohl s aktéry více komunikovat a případně je ovlivňovat (Simons 2014).

Vnímání ruské společnosti v souvislosti s baltskými státy ovlivňují také historické události. Takovým příkladem je rok 2005 a šedesáté výročí od vítězství ve Velké vlastenecké válce (1945). Ruské oslavy probíhaly v hlavním městě v Moskvě 9. května 2005. Prezident Vladimir Putin na výroční oslavy pozval i všechny hlavní představitele baltských států. Oslav se nakonec účastnila pouze lotyšská prezidentka Vaira Vike-Freiberga. Litevský prezident se odmítl účastnit ruských oslav a poznamenal, že Rusko oslavuje diktátory. Tento příklad ukazuje,

jak jsou historické události vnímány odlišně v jednotlivých zemích. Ruské oslavy nebyly cíleny na obdiv či úctu k diktátorům, nýbrž na oslavy osvobozeného území od fašismu (Onken 2007).

Rusko v regionu Pobaltí se podílí na financování některých nevládních organizací, podporuje média a politické strany, jež jsou cíleny na rusky mluvící populaci. Stoupají obavy Pobaltí z vlivu proruských politických stran na vnitřní politiku státu. Důvodem jsou velké ruské diaspory například v Estonsku, kdy ukázkovým příkladem je město Narva, které se skládá z ruské většiny. Ruskou podporu politických stran lze opět analyzovat na příkladu Estonska. V roce 2010 byl Edgar Savisaar (tehdejší starosta Tallinnu) obviněn z proruské špionáže. Starosta byl chápán jako ruský agent, který má za cíl ovlivňovat politickou situaci v hlavním městě Estonska. Edgar Savisaar zároveň vystupoval jako předseda Estonské strany středu. Důvodem, proč byl Savisaar nařknut z ruské kolaborace, je obdržení finančních prostředků pro Estonskou stranu středu. Kromě toho, že je jejím členem, byl i jejím zakladatelem. Estonsko obviňovalo Savisaara z ohrožení bezpečnosti státu. Dále obviňovali Rusko, že se snaží získat vliv na estonské politické scéně (Chausovsky 2010).

Co se týče politických stran, lze je také považovat za nástroj ruské veřejné diplomacie v zahraničí. V Estonsku se jedná o výše zmíněnou Estonskou stranu středu (Center Party). V Lotyšsku je proruský orientována Sociálně-demokratická strana – Harmony (Harmony Party). Obě zmíněné strany mají za cíl podporu ruského jazyka ve své zemi. Především však kladou důraz na spolupráci s Ruskem (Winnerstig 2014). V případě Litvy nelze hovořit o dominantní proruské politické straně. To je způsobeno nižším počtem ruských menšin na litevském území. Politické strany tak nedosahují potřebného podílu, aby mohly být zastoupeny v parlamentu (Maliukevičius 2014).

5.2.1 Ruské nevládní organizace

V rámci regionu Pobaltí se pohybuje několik nevládních organizací. Pro tuto analýzu byly vybrány dvě zásadní. Jejich faktický vliv na Pobaltí bude

zkoumán níže. Jedná se o již zmíněnou nevládní organizaci *Russkyi Mir* (též Ruský svět nebo *Russian World*) a dále o Gorčakovův fond na podporu veřejné diplomacie.

Za předchůdce Ruského světa lze označit Přátelské sdružení, které je vnímáno také jako nástroj ruské veřejné diplomacie. Rusko od roku 2000 začalo více investovat do sdělovacích a informačních prostředků. Uvědomili si, že na sdělovacích a informačních kanálech lze založit novou ruskou strategii ve vztahu k postsovětskému prostoru. Informační sítě a kanály mohou být přizpůsobeny aktérovi, což může vést ke konfliktům (ukázkovým příkladem jsou kybernetické útoky v Estonsku). Faktický vzestup veřejné diplomacie v ruském prostředí můžeme vysledovat od roku 2004. To bylo způsobeno ekonomickým růstem a ruské úřady si byly vědomy nutnosti integrace (Laruelle 2015: 10–13).

V roce 2007 Vladimir Putin při svém projevu v Petrohradu prohlásil, že rok 2007 bude ve znamení ruského jazyka.

„Ruský svět může a měl by sjednotit všechny ty, pro něž je ruský jazyk a kultura cennými, ať už žijí v Rusku, nebo za jeho hranicemi.“ (Putin cit. dle Laruelle 2015: 12).

V návaznosti na tento projev byl založen fond Ruský svět. Cílem fondu je podpora a posílení ruského jazyka, kultury a historie či dědictví. Přestože se jedná o nevládní organizaci, fond byl založen ministerstvem zahraničních věcí a ministerstvem školství. Dále je financován státem a působí jako nástroj ruské občanské společnosti. Zajímavostí je, že se nejedná o fond čistě zaměřený na ruské krajany v zahraničí, nýbrž i na všechny cizince, jež se zajímají o Ruskou federaci. Samotný fond vystupuje jako zastřešující organizace, která se skládá z dalších institutů (například Fond na podporu historického a literárního dědictví nebo Slovanský fond na podporu kultury a literatury).

Cílem ruského fondu je apelovat na ruské krajany v zahraničí, aby vyznávali společné hodnoty a hlásili se k ruské národní identitě. Ruský fond v minulých letech zřídil i několik webových stránek, které jsou určeny přímo pro

ruské krajany. Webové stránky jsou primárně v ruském jazyce. Případná anglická verze je obsahem omezená. Jedná se o *russkie.org* nebo *ruvek.ru* (Russkyi vek). Kromě důrazu na sdělovací prostředky pořádá fond každoročně v den Národní jednoty (4. listopadu) shromáždění. Toho se účastní i vysocí státní úředníci v čele s prezidentem Ruské federace (Laruelle 2015: 14).

V rámci fondu Russkyi Mir jsou po světě, a zejména pak v postsovětských státech, tedy Estonsku, Lotyšsku a Litvě, rozmístěna ruská centra. Jejich hlavním úkolem je prosazovat ruský jazyk, kulturu, identitu a historii. Ruská centra slouží k propagandě Ruska v zahraničí. Jsou cílena na ovlivňování ruských menšin a vyjádření jejich podpory směrem k ruské vlasti. Je důležité zmínit, že centra apelují na postavení a podporu ruského prezidenta (Russkyi Mir Foundation). Ruská centra tedy navenek působí jako centra, jež jsou cílena na společné vazby s menšinami, avšak lze říci, že sekundárním cílem (ne-li primárním) je nepřímé vyjádření podpory ruské vládě a schvalování postupů ruského prezidenta. Snaží se ovlivnit ruské menšiny, aby podporovaly ruskou politiku a chtěly se připojit k ruské myšlence, tedy Ruskému fondu.

Litva, potažmo celé Pobaltí, vnímá Russkyi Mir jako negativní složku ruské diplomacie. Po roce 2014 a anexí Krymu se státy Pobaltí obávají podobného průběhu událostí jako na Ukrajině. Je nutné zmínit, že samotný termín v překladu z ruského jazyka znamená „Ruský Mír.“ V ruském prostředí je termín chápán jako ruský svět nebo je možné přiblížit pojem k termínu Pax Russica. Nejednoznačnost termínu vzbuzuje obavy. V roce 2015 (v návaznosti na ukrajinskou situaci) se především v litevských médiích objevovaly příspěvky zaměřené na obviňování Ruska z jeho rozpínavosti a anektování nových území. Vznikaly dezinformace o novém Sovětském svazu v čele s Vladimírem Putinem či Pobaltí jako další na řadě po Ukrajině. Baltští aktéři se domnívají, že právě prostřednictvím Fondu Ruského světa si Rusko upevňuje pozice v jejich zemi a zároveň ovlivňuje ruské diaspory v Pobaltí (Laruelle 2015: 14–16).

V návaznosti na obvinění Ruska z imperiálních zájmů se vyjádřil ruský ministr zahraničních věcí Sergej Lavrov takto:

„Začal bych tím, že se všichni bojí ruské touhy obnovit Sovětský svaz, aby usiloval o sjednocení ruských zemí. Rád bych, abyste mi ukázali oficiální ruské citace na návrh pro obnovu Sovětského svazu. Ruský svět (Russkij Mir) je úplně něco jiného. Ruský svět je založen na kultuře, jazyku, hodnotách a na náboženské orientaci (...). Stejně jako v každé normální zemi si přejeme zachovat naše kulturní dědictví.“ (Lavrov cit. dle Laruelle 2015).

Ruský fond navenek vystupuje jako nevládní organizace, jejímž cílem je podpora ruských menšin v zahraničí. Jejich cílem je podpora ruského jazyka, kultury, identity a historie. V baltských státech je fond vnímán jako ruský politický nástroj, jehož cílem je ovlivnit ruské menšiny v zemi. Rusko prostřednictvím vlivu na ruské diaspory může destabilizovat situaci v zemi a ovlivnit domácí politiku aktérů.

Druhou zmíněnou nevládní organizací, která slouží Rusku jako nástroj k ovlivňování baltské společnosti, je Gorčakova veřejná diplomacie.

Cílem Gorčakovy veřejné diplomacie je prezentovat Rusko a jeho národní hodnoty. Tato nadace si klade za cíl prostřednictvím dialogu vytvořit či obnovit vztahy mezi aktéry. Na základě tohoto přístupu je pak možné ovlivňovat jejich názory a tvrzení v postoji k Rusku. V rámci vztahů mezi Gorčakovou nadací a baltskými státy je ruským zájmem vytvořit dialog mezi aktéry. Dialog s baltskými státy je zaměřen na mladou generaci rusky mluvící populace. Baltský dialog je založen na konání konferencí nebo také shromáždění, kdy účastníci jsou mladí Rusové z Estonska, Lotyšska, Litvy a samozřejmě z Ruska. Jednání pak probíhají formou přednášek na různá témata, kdy ve větší míře převažují témata týkající se občanské společnosti (Simons 2014: 5).

5.3 Přístup baltských států k ruským menšinám

Podle kodaňských kritérií jsou kandidátské země povinny splňovat požadavky stanovené EU. Kandidátské státy jsou povinny respektovat a chránit menšiny na svém území. Před samotným vstupem baltských států do EU byly

země nuceny dokázat, že splňují evropské požadavky a jsou schopny zajistit ochranu ruských menšin na svém území. V roce 2004 se EU domnívala, že baltské státy (ostatně jako ostatní kandidátské země) splňují podmínku ochrany menšin pouze formálně („na papíře“), ale fakticky nejsou schopny dostát závazku (2002: 14).

Na základě monitorovacího procesu z roku 2001 (dle EUMAP 2001) by měly státy změnit svůj přístup a zahrnout do své menšinové problematiky také legislativu, instituce nebo politiku. V rámci přístupových procesů v Estonsku a Lotyšsku byly přijaty národní akční programy zaměřené proti diskriminaci ruských menšin a obyvatel bez státní příslušnosti. Ve stejném období Estonsko a Lotyšsko ve spolupráci s EU upravují své legislativy, tak aby země byly schopny zajistit dle Směrnic EU rovné zacházení bez ohledu na rasový či etnický původ (2002: 19).

Přestože v období před vstupem do EU vystupovalo Estonsko a Lotyšsko jako ochránci lidských práv a menšin. Realita je poněkud odlišná. V obou zemích dochází k integračním změnám, které jsou však zaměřeny na jazykovou problematiku. Již monitorovací zpráva z roku 2002 ukazuje, že prioritou státu není ukotvení ochrany práv menšin v legislativě. Menšinová politika je založena na integraci prostřednictvím jazyka, a nikoli dle kodaňských kritérií zamezit diskriminaci menšin na území státu (EUMAP 2002).

Rusové chtějí v Pobaltí zajistit rovnost mezi obyvateli. Baltské státy sdílí řadu otázek a problémů, avšak problematika ruských menšin na jejich území je vnímána odlišným způsobem. S největšími ruskými diasporami na svém území se potýká Lotyšsko a Estonsko. To byl i jeden z důvodů, proč tyto státy musely před vstupem do EU upravit svou menšinovou politiku podle Kodaňských kritérií, které je nutné splnit k úspěšnému vstupu do EU. Podmínkou EU bylo, aby Estonsko s Lotyšskem snížily počty obyvatel bez státní příslušnosti na svém území. Aptekar (2009: 510) uvádí procentuální počet občanů bez státní příslušnosti na území každého států. Nejvyšší počet 18% je v Lotyšsku, dále

Estonsko s 13% a poslední Litva pouze s 0,3%. Všechny procentuální hodnoty jsou chápány jako procenta z celkového počtu obyvatel dané země.

Je nutné charakterizovat samotný přístup k občanství zkoumaných zemí, abychom mohli lépe analyzovat situaci ruských menšin na území baltských států. Opět lze sledovat podobnost Lotyšska a Estonka, které dodržují tzv. právo krve (též známe jako *jus sanguinis*). Občané nezískávají své občanství na základě místa narození, ale lze říci, že ho dědí po rodičích (Rohtmets 2006: 258). Naproti tomu Litva využívá tzv. zásadu půdy (též známe jako *jus soli*). Z toho jasně vyplývá, že v případě narození na území Litvy získává občan litevské občanství (Law of LT). Zde lze shledat hlavní rozdíl mezi zeměmi. Zisk občanství v Litvě je méně komplikovaný a více liberální, což je i důvodem proč má Litva tak nízké procento občanů bez státní příslušnosti. Naopak Estonsko s Lotyšskem se potýkají s problémy. V případě narození dítěte Rusům, automaticky dítě získává ruské občanství. Což má za následek vyšší procento obyvatel bez státní příslušnosti.

Velké problémy mezi ruskými obyvateli a Lotyši nebo Estonci tvoří jazykové bariéry. Lotyštinu jako hlavní jazyk využívá pouze 58,2%, estonštinu 67,3%. Opět nejlépe vyšla Litva, kde se integrace ruských menšin daří nejlépe. Litevština jako hlavní jazyk je chápána pro 82% z celkové populace. Neúspěšná integrace ruských občanů v Lotyšsku a Estonsku je přisuzována jazykovým zákonům, s kterými země přišly (Brake cit. dle Best 2013). Jazykové zákony byly cíleny na oslabení ruského vlivu na každodenní život. Země (bez Litvy) se rozhodly přijmout zákony, jež nařizovaly povinnou znalost mateřského jazyka, tedy lotyštiny a estonštiny při žádosti o práci. Některé pracovní pozice tyto požadavky neměly, avšak k zajištění určitého životního standartu je samozřejmostí získat co nejlepší práci (Hogan – Brun 2007: 557). Jazykové zákony a podmínky, které nastolila estonská a lotyšská vláda, způsobily v ruských diasporách značné znepokojení. Ruské menšiny chápaly tyto kroky jako útok proti jejich ruským kořenům, historii, kultuře a jazyku. Což vedlo k obavám z diskriminace ruských obyvatel.

V návaznosti na jazykové zákony spojené se zaměstnáním ruských občanů přišly země s dalším zákonem, jež omezil integraci Rusů do společnosti. Druhý zákon zasáhl školství a vzdělávací systém opět v Estonsku a Lotyšsku. V lotyšském prostředí bylo schváleno, že od roku 2004 všechny ruské jazykové školy jsou nuceny vyučovat v lotyštině. V Estonsku byly školské reformy obdobné, školy do roku 2007 musely projít jazykovou transformací a hlavním vyučujícím jazykem se stala estonština. Litvě se již v devadesátých letech podařilo transformovat školský systém a zajistit tak alespoň částečnou dvojjazyčnost (Best 2013: 36).

Rozenvalds a Muižnieks (2010: 44) zmiňují, že školské jazykové reformy mají za následek diskriminaci ruských profesorů. V Lotyšsku musí mít ruští profesori podmínující jazykové dovednosti k oprávnění vyučovat v tamějším školském systému. Dopady školských reforem měly za následek propuštění ruských profesorů, a to z důvodu nekvalifikovaného vzdělání. Obdobně jako u předešlého případu se s jazykovými problémy ve školství vyrovnala nejlépe Litva (Rozenvalds – Muižnieks 2010: 44). Asimilace v litevském školství je v kontrastu s Estonskem a Lotyšskem příkladná. V celkovém měřítku lze označit integrační proces v Litvě za praktičtější a neúčinnější, což dokazuje větší asimilaci ruského obyvatelstva do společnosti.

6 ZÁVĚR

Cílem předkládané práce bylo zaznamenat, zda došlo k proměně vztahů mezi Ruskou federací a regionem Pobaltí po vstupu do Evropské unie v roce 2004. Práce analyzovala zahraniční politiku Ruské federace ve vztahu k jednotlivým zemím, tedy Estonsku, Lotyšsku a Litvě. Cílem výzkumu bylo zaznamenat změny spojené se vstupem aktérů do EU ve vybraných oblastech, které jsou zaměřeny na bezpečnostní, ekonomické a sociální otázky. Oblasti zájmu reflektují aktuální dění a sporné otázky ve vztazích mezi aktéry. Pro tento výzkum jsme zvolili časový rámeček, který začíná prvním prezidentským obdobím ruského prezidenta Vladimira Putina. Konec časové osy byl ohraničen současnými problémy, s kterými se rusko-baltské vztahy potýkají. Jelikož cílem práce bylo zaznamenat změnu ve vztazích Ruské federace a Pobaltí, bylo nutné analyzovat i vztahy před faktickým vstupem států do Evropské unie.

Pro analýzu ruské zahraniční politiky byly použity základní dokumenty, a to Koncepce z roku 2000, 2008, 2013 a 2016. V jednotlivých Konceptech jsme se zaměřili na vybraná témata zaměřující se na regionální problematiku v postsovětském prostoru. Dále jsme se zaměřili na vztah Ruské federace k Evropské unii a v neposlední řadě na zkoumané bezpečnostní, ekonomické a sociální oblasti. Abychom mohli lépe určit vztahy mezi aktéry, věnovali jsme se blíže vývoji ve vztazích mezi Ruskou federací a regionem Pobaltím (2.6) a vztahu Ruské federace k Evropské unii (2.7). Následující části práce byly zaměřeny na již zmíněné oblasti zájmů, ve kterých jsme sledovali proměnu v rusko-baltských vztazích.

Práce byla založena na potvrzení či vyvrácení hypotézy. *Ruská zahraniční politika prošla v souvislosti s členstvím pobaltských zemí do EU výraznou proměnou v oblasti ekonomické a sociální, naopak v otázce bezpečnostní zůstává*

stabilní jako před rokem 2004. Aby bylo možné ověřit či vyvrátit hypotézu, stanovili jsme si výzkumné otázky.

První zkoumanou oblastí byla bezpečnostní problematika, ve které byly stanoveny následující výzkumné otázky. Jaký význam má kaliningradská oblast v bezpečnostní politice Ruska? Došlo k nárůstu sporů v oblasti bezpečnostního sektoru? Jsou tyto spory zapříčiněny členstvím pobaltských států v EU?

Kaliningradská oblast je vnímána jako významné geografické území, díky kterému si udržuje Ruská federace vliv v oblasti Baltského moře. Cílem ruské zahraniční politiky bylo ukázat, že exkláva Kaliningrad je nepostradatelnou součástí Ruské federace. Zájmy a cíle exklávy se odvíjí od politiky centra, tedy od Moskvy. Důležitost oblasti si ruský aktér začíná uvědomovat v souvislosti s přístupovými dialogy Estonska, Lotyšska a Litvy do EU. Pro EU představovala kaliningradská otázka potencionální hrozbu, která plynula z možné militarizace daného území. V případě ruské militarizace v Kaliningradu by hrozilo, že dojde k destabilizaci regionu. To by následně ovlivnilo specifické vztahy mezi Ruskou federací a baltskými státy, potažmo mezi Ruskou federací a Evropskou unií.

Došlo k nárůstu sporů v oblasti bezpečnostního sektoru? Co se týče bezpečnosti ruské zahraniční politiky v regionu Pobaltí, je od počátku námi zkoumaného časového rámce bezpečnost spojována především se Severoatlantickou aliancí. Nicméně i v našem výzkumu lze najít řadu bezpečnostních problémů. K nárůstu sporů dochází zejména v energetických otázkách. Primárním ruským problémem je zajištění bezpečného transportu energií. V této problematice se velice angažuje ruská společnost Gazprom, která vystupuje jako garant spolehlivosti a efektivnosti. Z Gazpromu se stal nejen regionální, ale také globální hráč, který má zdroje ovlivnit aktéry. Po roce 2004 se problémy ještě více prohloubily, jelikož dochází k uvalení sankcí na Ruskou federaci. Lze zaznamenat, že Ruská federace stále více využívá energetiky jako

nástroje zahraniční politiky. Prostřednictvím nátlaku, hrozeb a zastrašování se snaží dostat svých zájmů, například pomocí ropných sankcí.

Ke změně v bezpečnostním sektoru došlo také v souvislosti s hraničními spory. Po roce 2004 se Evropská unie stává přímým sousedem Ruské federace. Co se týče sporů mezi jednotlivými baltskými státy a Ruskou federací, ty vychází zejména z historických událostí. Je nutné zmínit, že v této problematice nelze mluvit o razantním nárůstu sporů, jelikož baltské státy byly nuceny alespoň částečně urovnat vztahy s Ruskou federací.

Jsou tyto spory zapříčiněny členstvím pobaltských států v EU? Ruská federace se obávala ztráty vlivu v baltských zemích po jejich vstupu do EU. Je důležité zmínit, že pro ruskou energetiku je EU hlavním partnerem. Ruská federace se obávala, že dojde k narušení závislosti na ruském exportu. I přes členství Estonska, Lotyšska a Litvy v EU jsou tyto země ruskými strategickými partnery, což je způsobeno jejich polohou a významnými přístavy. Nelze jednoznačně říci, zda členství zapříčinilo bezpečnostní spory v rusko-baltské otázce. Dochází k ovlivňování aktérů, kdy na Ruskou federaci je pohlíženo jako na nespolehlivého a agresivního aktéra. Nicméně vyjádření nesouhlasu pod záštitou EU k některým ruským krokům vede k ochlazení jejich vztahů. Pokud se zaměříme na energetický sektor, jsou to spory ohledně sankcí a zastrašování, které však nelze chápat pouze v kontextu vztahů mezi Ruskem a Pobaltím, ale v širším měřítku mezi EU a Ruskou federací.

V ekonomické oblasti byly stanoveny následující výzkumné otázky. *Jaké jsou dopady na ruskou ekonomiku v souvislosti se vstupem pobaltských zemí do EU? Jaké dopady má členství v EU na pobaltské ekonomiky?*

Jaké jsou dopady na ruskou ekonomiku v souvislosti se vstupem pobaltských zemí do EU? Ruská federace se obávala, že v důsledku rozšíření EU o země Pobaltí ztratí ekonomické vazby na tyto státy. Cílem Ruské federace bylo

navázat užší vztahy s EU, aby tak nedocházelo k znevýhodňování a případné diskriminaci ruského zboží na evropském trhu. Je nezbytné zmínit, že ekonomické vztahy mezi Ruskou federací a baltskými státy lze považovat za značně asymetrické. V případě Estonska se změny projevíly hned v roce 2004 po vstupu do EU. Ruský partner začal požadovat po estonském zemědělském sektoru certifikaci na dovoz. Obdobně jako probíhá certifikace produktů do EU, i Ruská federace stanovila své podmínky na dovoz potravin z EU. Cílem ruské politiky bylo získat dovoz od kvalitních a věrohodných partnerů, což ale mělo za následek, že mnoho estonských společností přestalo participovat na ruském trhu.

V důsledku členství v EU došlo k omezení exportu baltských států směrem k Ruské federaci, naopak byl navýšen export do členských států EU. Podobně jako u Estonska i v Litvě zpřísnila Ruska federace své podmínky a v roce 2009 probíhala ruská ekonomická embarga na litevský trh. Ruská embarga na Litvu jsou chápána dvěma způsoby. Dle ruských úřadů byly uvaleny na základě nedostatečné kvality produktů. Druhý výklad je přisuzován politickému charakteru. I přes členství baltských států v EU jsou státy ekonomicky závislé na ruském trhu. Ruskou ekonomiku v posledních několika letech ovlivnily zejména sankce EU, kdy na základě našeho výzkumu v období od roku 2013 dochází k ochlazení ekonomických vztahů mezi Ruskou federací a pobaltskými státy, potažmo celou EU.

Jaké dopady má členství v EU na pobaltské ekonomiky? V případě Estonska došlo k úspěšné diverzifikaci estonského trhu. Zejména pak v energetickém sektoru, kdy probíhá úzká kooperace mezi Estonskem a Finskem, kteří využívají ve svém energetickém odvětví břidlici. Naopak Litva a Lotyšsko jsou zcela závislé na ruské energetice. Baltské ekonomiky získaly přístup na evropský trh a došlo k diverzifikaci jejich ekonomik. Našly tak alternativu k Ruské federaci, aby snížily svou závislost na ruském exportu a importu. Nicméně i přes nové příležitosti zůstávají státy zcela odkázané na spolupráci

s Ruskou federací. Nejcitelnější zranitelnost lze vidět na Litvě, která je zcela závislá na ruském obchodu. Všechny pobaltské ekonomiky lze charakterizovat jako velice citlivé a zranitelné. Jednotlivé obchodní politiky mezi aktéry jsou založeny na bilaterálních smlouvách, a to zejména z důvodu heterogenity států.

V sociální oblasti jsme se zaměřili na následující otázky. *Jakým způsobem se proměnila sociální situace ruského obyvatelstva v pobaltských státech? Jak přistupují baltské státy k ruským menšinám na svém území?*

Jakým způsobem se proměnila sociální situace ruského obyvatelstva v pobaltských státech? Role ruských menšin v zahraničí lze označit za jedno z hlavních témat ruského prezidenta Vladimira Putina. Programy na ochranu ruských občanů a jejich fungování lze sledovat až po roce 2004. Což je také způsobeno rozšiřováním EU o postsovětské státy. Ruská zahraniční politika ovlivňuje etnické Rusy žijící v zahraničí hned několika způsoby. Prostřednictvím nevládních organizací, pravoslavné církve, politických stran či politických osobností. V důsledku členství Pobaltí v EU dochází k migraci ruských obyvatel žijících v Pobaltí dále do Evropy. V rámci Pobaltí údajně dochází k diskriminaci ruských občanů a ruských diaspor. Ruská zahraniční politika se snaží přilákat občany zpět do vlasti. Apeluje na společný jazyk, kulturu či identitu.

Jak přistupují baltské státy k ruským menšinám na svém území? Pobaltské státy musely na základě požadavků EU splnit kodaňská kritéria. Kandidátské země jsou povinny respektovat menšiny na svém území. Před vstupem do EU vypadalo, že všechny kandidátské státy v Pobaltí tyto podmínky splňují. Po roce 2004 lze vysledovat určité asimilační neshody v Lotyšsku a Estonsku. Zatímco v Litvě lze označit integraci ruských občanů za nejméně problematickou a do jisté míry úspěšnou, zbylé dva státy se potýkají s problémy. Za jeden z důvodů rozdílnosti v menšinové politice lze označit získání státního občanství, který se liší v Litvě a u zbylých dvou států. Druhým důvodem jsou jazykové bariéry mezi

obyvateli státu. V souvislosti s jazykovými zákony v Lotyšsku a Estonsku se často hovoří o diskriminaci tamních ruských menšin. Je nutné říci, že problematika ruských menšin a vnímání problémů baltských států je zakořeněna také v minulosti a společné historii se Sovětským svazem.

Stanovená hypotéza práce, tedy zda v bezpečnostní oblasti zůstala situace stabilní, naopak v ekonomické a sociální sféře došlo k proměně ruské zahraniční politiky v souvislosti s členstvím pobaltských zemí v EU, lze na základě naší analýzy a výzkumných otázek potvrdit. Zásadní změna, která nastala se vstupem baltských států do EU, je proměna hranic. Ruská federace přímo sousedí s Evropskou unií, tím dochází k sdílení hranic mezi dvěma mocenskými centry, Moskvou a Bruselem. Přestože v bezpečnostní otázce došlo k řadě změn a problémů, v souvislosti s faktickým vstupem Pobaltí do EU nelze hovořit o radikální proměně vztahů. Ruskou federaci spíše než členství postsovětských republik v EU trápila participace baltských států v Severoatlantické alianci. A proto bezpečnostní situaci mezi aktéry lze označit za stabilní, a to i přes výše zmíněné problémy v podobně hraničních sporů či bezpečného tranzitu.

Naopak ekonomická a sociální sféra prošla značnou transformací, což je také způsobeno povahou EU, jakož to ekonomického a politického aktéra. Ruský trh se obával ztráty vlivu na baltských ekonomikách. V důsledku členství v EU státy diverzifikovaly své ekonomiky a našly alternativu k Ruské federaci. Faktem zůstává, že v energetické oblasti jsou státy stále závislé na ruském sousedovi. Ruská energetika ztratila vazby na Estonsko, které díky EU lépe spolupracuje se svým severským partnerem Finskem. Sociální problematika se v ruské zahraniční politice stává dominantním tématem. Vladimir Putin již od svého prvního volebního období zdůrazňuje ochranu ruských menšin, avšak až po vstupu postsovětských států do EU začíná ruská zahraniční politika naplno rozvíjet svou menšinovou politiku. Prostřednictvím celé řady aktérů (pravoslavná církev, politické strany, nevládní organizace, atd.) se Ruská federace snaží ovlivnit ruské

diaspory v baltských zemích. Jednotlivými prvky se stává národní identita, kultura nebo jazyk. Po roce 2004 začíná ruská zahraniční politika vyzdvihovat myšlenku na návrat krajanů zpět do vlasti. Prostřednictvím cílené propagandy apeluje Ruská federace na ruské menšiny žijící v zahraničí. Ruská federace se potýká s demografickými problémy a jedno z možných řešení je dle Vladimira Putina návrat etnických Rusů zpět do vlasti. Je nutné chápat problematiku vztahů komplexněji, tedy problematiku Ruské federace a EU. V posledních letech dochází k ochlazení ekonomických vztahů mezi aktéry, což je způsobeno ruskými kroky, které EU neschvaluje. Dochází k uvalování sankcí, což negativně ovlivňuje nejen ruskou ekonomiku, ale také zejména vztahy mezi baltskými státy a Ruskou federací.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

7.1 Knihy a články

Aptekar, Sofya (2009). Countries to Ireland Contexts of Exit in the Migration of Russian Speakers from the Baltic. *Ethnicities*, s. 507–526.

Arunas, Molis (2011). Transforming EU-Russia Energy Relations: The Baltic States Vision. *Lithuanian Foreign Policy Review* 25, s. 77–98.

Aslund, Anders. (2008). An Assessment of Putin's Economic Policy. CESifo Forum, 9 (2), s. 16–21.

BalticTimes (2007). More sprat woe for Latvian producers. *The Baltic Times* (<http://www.baltictimes.com/news/articles/18381/>, 22. 3. 2017).

Best, Marina (2013). The Ethnic Russian Minority: A Problematic Issue in the Baltic States. *Verges: Germanic & Slavic Studies in Review* (GSSR), s. 33–41.

Druláková, Radka – Drulák, Petr (2007). *Tvorba a analýza zahraniční politiky* (Praha: Oeconomica).

Etzold, Tobias – Ganzle, Stefan (2012). Creating a Coherent Framework for Baltic Sea Co-operation. In: Bernd Henningsen and Tobias Etzold, *Political State of the Region Report. Dilemmas and Coherence in the Baltic Sea Region*, s. 54–63.

Gänzle, Stefan – Müntel, Guido (2011). Europeanization beyond Europe? EU impact on domestic policies in the Russian enclave of Kaliningrad. *Journal of Baltic Studies* 42 (1), s. 57–79.

Găvăneci, Maria (2013). Border regions in Russia's foreign policy. The case of the Baltic sea region and the black sea region. *Analele Universității din Oradea, Seria Relații Internaționale și Studii Europene*, s. 107–121.

Grigas, Agnia (2013). Energy policy: The Achilles heel of the Baltic states. In: Buzek, Jerzy. *The Baltic states in the EU: yesterday, today and tomorrow* (Paris: Notre Europe-Jacques Delors Institute), s. 65–85.

Hanson, Zachary (2013). *Russia's Energy Diplomacy in the Baltic States* (VCU's Journal of Undergraduate Research and Creativity: Virginia University).

Hedenskog, Jakob – Larsson, Robert (2007). *Russian Leverage on the CIS and the Baltic States. Defense Analysis* (Stocholm: Swedish Defense Research Agency).

Hodač, Jan – Strejček, Petr (2008). *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě* (Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity).

Hogan-Brun, Gabrielle (2007). Language-In-Education Across the Baltic: Policies. *Practices and Challenges. Comparative Education* 43 (4), s. 553–570.

Hogan-Brun, Gabrielle. (2007). Language-In-Education Across the Baltic: Policies, Practices and Challenges. *Comparative Education*, s. 553–570.

Chillaud, Matthieu. – Tetart, Frank (2007). ‘The Demilitarization of Kaliningrad: A “Sisyphean Task”?’ *Baltic Security & Defence Review* 9, s. 171–186.

Jakobsons, Andrejs (2012). The economic dimension of bilateral relationships between Latvia, Russia and Belarus – Past and present. In: Sprūds Andris, *The economic presence of Russia and Belarus in the Baltic states: Risks and opportunities* (Riga: Apgāds Mantojums), s. 11–33.

Kallas, Kristina (2016). Claiming the diaspora: Russia's compatriot policy and its reception by Estonian-Russian population. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 15 (3), s. 1–25.

Kasekamp, Anders (2013). Baltic states and the EU: A rocky road from “outside” towards the “core.” In: Buzek, Jerzy. *The Baltic states in the EU: yesterday, today and tomorrow* (Paris: Notre Europe-Jacques Delors Institute), s. 16–32.

Kononenko, Vadim (2006), ”Normal neighbours” or “troublemakers”? The Baltic states in the context of Russia-EU Relations. In Kasekamp, Andres (ed.) *The Estonian Foreign Policy Yearbook* (Tallinn: Eesti Valispoliitika Instituut).

Krok-Paszowska, Ania - Zielonka, Jan (2005), ‘The European Union’s Policies Towards Russia. In: Motyl, Alexander J., Ruble, Blair A. - Shevtsova, Lilia (eds.) *Russia’s Engagement with the West: Transformation and Integration in the Twenty-First Century* (London: M.E. Sharpe).

Laqueur, Walter (2016). *Putin a Putinismus: Rusko a perspektivy jeho soužití se Západem* (Praha: Prostor).

Laruelle, Marlene (2015). *The “Russian World” Russia’s Soft Power and Geopolitical Imagination* (Washington: Center on Global Interests).

Leonard, Mark – Popescu, Nicu (2007). *A power Audit od EU-Russia relations*. (London: European council on foreign relations).

Litera, Bohuslav (1994). Kozyrevova doktrína – ruská varianta Monroeovy doktríny. *Mezinárodní vztahy* 29 (4), s. 65–71.

Luciani, Giacomo (2015). EU-Russia gas blues. *Journal of International Affairs* 69 (1), s. 19–33.

Mauring, Liina – Schaer, Daniel (2006). The Effects of the Russian Energy Sector on the Security of the Baltic States’. *Baltic Security and Defence Review* 8, s. 77–86.

Morozov, Viacheslav. 2004. Russia in the Baltic Sea Region Desecuritization or Deregionalization? Cooperation and Conflict. *Journal of the Nordic International Studies Association*, 39 (3), s. 317–331.

- Nielsen, Kristian L. (2007). Opportunities and Limitations for the Baltic States of the EU-Russia Strategic Partnership. *Baltic Security & Defence Review* 9, s. 109–130.
- Oldberg, Ingmar (2000) The Emergence of a Regional Identity in the Kaliningrad Oblast, *Cooperation and Conflict* 35 (3), s. 269–288.
- Onken, Eva, Klarita. (2007). The Baltic States and Moscow's 9 May commemoration: Analysing memory politics in Europe. *Europe-Asia Studies*, 59 (1), s. 23–46
- Panova, Victoria (2012). Foreign economic policy of the Russian Federation: the constraints and opportunities of the Baltic dimension. In: Sprūds Andris, *The economic presence of Russia and Belarus in the Baltic states: Risks and opportunities* (Riga: Apgāds Mantojums), s. 35–64.
- Peterková, Jana (2008). *Veřejná diplomacie* (Plzeň: Aleš Čeněk).
- Ponížilová, Martina (2014/2015). *Analýza zahraniční politiky* [přednáška] 23. 2. 2015 (Plzeň: Fakulta filozofická ZČU v Plzni).
- Pop, Adrian (2016). From cooperation to confrontation: the impact of bilateral perceptions and interactions on the EURussia relations in the context of shared neighbourhood. *Eastern Journal of European Studies* 7 (2), s. 47–70.
- Program monitorování vstupu do EU (2001). *Monitorování procesu vstupu do EU: Ochrana menšin* (Open Society Institute).
- Raudjärv, Matti (2015). Economic and Trade relations of Estonia as EU member state, incl. With Russia and Ukraine. *Estonian Discussions on Economic Policy* 23 (1), s. 61–78.
- Rohtmets, Helen (2006). Birth of a State: Formation of Estonian Citizenship (1918- 1922). *Citizenships and Minorities* 1, s. 289–303.

Rozenvalds, Juris – Muižnieks, Nils (2010). The Soviet Heritage and Integration Policy Development Since the Restoration of Independence. How Integrated Is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges. *Riga: University of Latvia*, s. 33–59.

Rywkin, Michael (2015). Russia and the Near Abroad Under Putin. *American Foreign Policy Interests* 37, s. 229–237.

Salminen, Veronika (2015). *Putin: Nezkreslená zpráva o mocném muži a jeho zemi* (Praha: Daranus).

Serry, Arnaud (2012). Circulation at Russian-Baltic states boundary a cut and seam. *Regional formation and development studies* 1 (6), s. 114–124.

Sherr, James (2013). *Hard Diplomacy and Soft Coercion: Russia's Influence Abroad* (London: Catham House).

Schrader, Klaus – Laaser, Claus-Friedrich (2016). Estland im Sog der Russischen Volkswirtschaft? Estonia being caught up in Russian turmoil? *Estonian Discussions on Economic Policy* 24 (2), s. 191–288.

Simons, Greg (2015). Perception of Russia's soft power and influence in the Baltic States. *Public Relations Review* 41 (1), s. 1–13.

Singer, David (1961). The Level of Analysis Problem in International Relations. *World Politics* 14 (1), s. 77–92.

Tsygankov, Andrei P. (2012). *Russia and the West from Alexander to Putin* (Cambridge: Cambridge University Press).

Tsygankov, Andrei P. (2012), —The Heartland No More: Russia's Weaknesses and Eurasia's Meltdown. *Journal of Eurasian Studies* 3 (1), s. 1–9.

Viktorova, Jevgenia (2007). Conflict Transformation the Estonian Way: The Estonian Russian Border Conflict, European Integration and Shirts in Discursive Representation of the Other. *Perspectives* 7, s. 44–66.

Zeltiņš, Arvils (2012). Business interests in the Latvia-Russia economic relationship. In: Sprūds Andris, *The economic presence of Russia and Belarus in the Baltic states: Risks and opportunities* (Rīga: Apgāds Mantojums), s. 115–143.

Zitkus, Leonas (2014). Trade relations between Lithuania and Russia in context of integration processes. *European integration studies* 8, s. 1–5.

7.2 Internetové zdroje

BalticTimes (2007). *More sprat woe for Latvian producers*. (<http://www.baltictimes.com/news/articles/18381/>, 22. 3. 2017).

Bits. *Co-operation between the European Union and Russia in the Security Domain* (<http://www.bits.de/EURA/EURAMAIN.htm>, 22. 3. 2017).

Bohdálek, Miloslav (2002). Zpráva o stavu Unie. *Global politics* (<http://www.globalpolitics.cz/clanky/zprava-2002>, 19. 3. 2017).

ČT24 (2014). EBRD: Ruské embargo nejvíce zasáhne Litvu. *Česká televize-ČT24*. (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/1018580-ebd-ruske-embargo-nejvice-zasahne-litvu>, 22. 3. 2017).

EEAS (2016). *The EU and Russia recognise each other as key partners on the international scene and cooperate on a number of issues of mutual interest* (https://eeas.europa.eu/delegations/russia/720/russian-federation-and-european-union-eu_en, 12. 3. 2017).

Eumap – Open Society Foundations (2002). *Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection* (<https://www.opensocietyfoundations.org/reports/monitoring-eu-accession-process-minority-protection>, 29. 3. 2017).

Open Society Institute EU Accession Monitoring Program - Eumap (2002). *Monitorování procesu vstupu do EU* (Open Society Institut: New York).

Estonica. *Tartu Peace Treaty* (http://www.estonica.org/en/Tartu_Peace_Treaty/, 29. 3. 2017).

Euroskop. *Energetika* (<https://www.euroskop.cz/8950/sekce/energetika/>, 1. 4. 2017).

Francu et al. (2007). *A study on the EU oil shale industry—viewed in the light of the Estonian experience. A report by EASAC to the Committee on Industry, Research and Energy of the European Parliament. European Academies Science Advisory Council* (http://www.easac.org/fileadmin/PDF_s/reports_statements/Study.pdf , 15. 3. 2017).

Gazprom. *About Gazprom and Strategy* (<http://www.gazprom.com/about/>, 1. 4. 2017).

Grigas, Agnia (2015). *Russia's Motives in the Baltic States* (<http://www.fpri.org/article/2015/12/russias-motives-in-the-baltic-states/>, 2. 2. 2017).

Chausovsky, Eugene (2010). *Dispatch: A Case Study of Russian Influence in the Baltics* (<http://www.stratfor.com/analysis/20101227-dispatch-case-study-russian-influence-baltics#axzz36V4bO8Ym>, 25. 3. 2017).

iDNES (2013). *Rusko zakázalo dovoz mléčných výrobků z Litvy, může jít o politiku. iDNES/Ekonomika* (http://ekonomika.idnes.cz/rusko-zakazalo-dovoz-mlecnych-vyrobku-z-litvy-flr-/eko-zahranicni.aspx?c=A131007_143351_eko-zahranicni_fih, 29. 3. 2017).

Karabeshkin, Leonid (2006). *Russian Baltic Policy – Coherent Incoherence* (<http://lfpr.lt/wp-content/uploads/2015/08/LFPR-19-Karabeshkin.pdf>, 10. 3. 2017).

Kremlin (2002). *Joint Statement of the European Union and the Russian Federation on Transit between the Kaliningrad Region and the Rest of the Russian Federation* (<http://en.kremlin.ru/supplement/3537>, 19. 3. 2017).

Lineback, Neal – Gritzner, Lineback, Mandy (2014). *Geography in the News: Kaliningrad* (<http://voices.nationalgeographic.com/2014/07/25/geography-in-the-news-kaliningrad/>, 22. 4. 2017).

Maliukevičius, Nerijus. (2014). *Russian soft power and non-military influence: The view from Lithuania. Winnerstig, M. Tools of Destabilization: Russian Soft Power and Non- Military Influence in the Baltic States* (<http://www.stratcomcoe.org/mikewinnerstig-ed-tools-destabilization-russian-soft-power-and-non-military-influence-baltic-states>, 22. 3. 2017).

Maxie, Jeremy (2016). *Mounting Political Risks Threaten Russia's New European Gas Pipeline. Forbes* (<https://www.forbes.com/sites/jeremymaxie/2016/03/27/mounting-political-risks-threaten-russias-new-european-gas-pipeline/#6d7b679a535d>, 22. 4. 2017).

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Estonia (2015). *Foreign Minister: Russia has violated international law for 9 months by illegally detaining Eston Kohver* (<http://www.vm.ee/en/news/foreign-minister-russia-has-violated-international-law-9-months-illegally-detaining-eston>, 22. 3. 2017).

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia (2014). *The Latvian Foreign Ministry Strongly Condemns Russia Sending a Humanitarian Aid Convoy from Russia into Ukrainian Territory without Ukraine's Approval* (<http://www.mfa.gov.lv/en/news/latest-news/39327-the-latvian-foreign-ministry-strongly-condemns-russia-sending-a-humanitarian-aid-convoy-from-russia-into-ukrainian-territory-without-ukraine-s-approval>, 12. 3. 2017).

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania (2008). *Statement of the Ministry of Foreign Affairs: Russia is threatening to arm the Baltic Sea Fleet with nuclear weapons – this is entirely unacceptable*

(<https://www.urm.lt/default/en/news/statement-of-the-ministry-of-foreign-affairsrussia-is-threatening-to-arm-the-baltic-sea-fleet-with-nuclear-weapons-this-isentirely-unacceptable>, 12. 3. 2017).

Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (2000). *Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation 2000* (<https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>, 1. 2. 2017).

Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (2008). *Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation 2008* (<http://www.mid.ru/ru/home?OpenDocument>, 3. 2. 2017).

Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (2013). *Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation 2013* (http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/122186, 5. 2. 2017).

Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (2016) *Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation 2016* (http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/2542248, 11. 4. 2017).

Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (2016). *Permanent Representative to the EU Vladimir Chizhov's interview with Rossiiskaya Gazeta* (http://www.mid.ru/en/nota-bene/-/asset_publisher/dx7DsH1WAM6w/content/id/2321525, 15. 3. 2017).

MIT. *History of the Baltic states* (<http://web.mit.edu/fjk/www/editor/essays/baltics.html>, 12. 4. 2017).

Ndphs. *About Northern Dimension* (http://www.ndphs.org/?about_nd, 1. 4. 2017).

Nye, Joseph (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics* (<https://www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/2004-05-01/soft-power-means-success-world-politics>, 15. 3. 2017).

Permanent Mission of the Russian Federation to the European Union – Russiaeu. *Brief overview of relations* (<https://russiaeu.ru/en/brief-overview-relations>, 15. 2. 2017).

Peuch, Jean-Christophe (2008). *Russia: Repatriation Plan Appeals To Few Ethnic Russians* (<http://www.rferl.org/a/1079364.html>, 23. 3. 2017).

Pruskienė, Kazimiera (neuveđen). *Prospects for Economic Relations between Lithuania and Russia* (<http://lfpr.lt/wp-content/uploads/2015/07/LFPR-6-Prunskiene.pdf>).

Radzevičiūtė, Aušra - Bradaitė, Komelija (2013). *Russia's sanctions against Lithuania: economy affects political outcomes* (<http://www.geopolitika.lt/index.php/img/ban/www.ibidem-verlag.de/valdaiclub.com/authors/www.ej.ru/?artc=6329>, 20. 4. 2017).

Republic of Lithuania Law on Citizenship (1991). *National Legislative Bodies* (<http://www.refworld.org/docid/3ae6b5960.html>, 25. 3. 2017).

Rettman, Andrew (2013). Lithuania seeks EU support on Russia border clampdown. *Euobserver*. 16. 9. 2013 (<https://euobserver.com/foreign/121446>, březen).

Russian exports (2016a). *Estonian-Russian bilateral trade* (<http://www.rusexporter.com/research/country/detail/4238/>, 5. 3. 2017).

Russian exports (2016b). *Latvian-Russian bilateral trade* (<http://www.rusexporter.com/research/country/detail/4245/>, 5. 3. 2017).

Russian exports (2016c). *Lithuanian-Russian bilateral trade* (<http://www.rusexporter.com/research/country/detail/4335/>, 5. 3. 2017).

Semenij, Olexij (2010). *EU-Russia Strategy and Eastern Partnership: Less Confrontation, More Cooperation?. Heinrich Böll Stiftung* (<https://www.boell.de/en/navigation/europa-transatlantik-eu-russia-strategy-eastern-partnership-10113.html>, 15. 2. 2017).

Simons, Greg (2014). *Perception of Russia's soft power and influence in the Baltic States* (<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:780254/FULLTEXT01.pdf>, 15. 3. 2017).

Sychra, Zdeněk (2002). *Evropská unie a rozšíření na východ. Středoevropské politické studie – Central European Political Studies Review* (<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=42>, 1. 4. 2017).

The Economist (2006). *Vladimir Putin's Russia. Russia's habitual abuse of its energy muscle is bad for its citizens, its neighbourhood and the world* (<http://www.economist.com/node/8413048>, 13. 3. 2017).

Winnerstig, Mike. (2014). *Tools of Destabilization: Russian Soft Power and Non-Military Influence in the Baltic States* (www.stratcomcoe.org/mike-winnerstig-ed-tools-destabilization-russian-soft-power-and-non-military-influence-baltic-states, 25. 3. 2017).

8 RESUMÉ

This master's thesis is focused on the foreign policy of the Russian Federation in relation to the Baltic States. The goal of the thesis is to analyze the transformation of relations in connection to the accession of the Baltic States to the European Union in 2004. For the analysis of Russian foreign policy the basic documents namely Concepts of 2000, 2008, 2013 and 2016 were used. The thesis specializes in three main themes in the issue of Russian-Baltic relations. It is the security, the economic and the social theme. The first topic is security, that occurred is related to the reduction of border disputes. Secondly, in the economic sphere, the Russian economy lost its influence on the Baltic market. However, Baltic States are dependent on the Russian market. The third area of interest is the social issue associated with the Russian minorities in the Baltic States. The aim of the Russian Federation is to protect Russian minorities. Analysis of relationship transformation is based on the hypothesis as follow: *Russian foreign policy has passed a significant transformation in the economic and social sphere in the context of the membership of the Baltic countries to the EU, while the security issue remains stable as before 2004.* The Russian-Baltic relations have most changed in the economic and social spheres. In the security issue, emphasis is placed on energy security, which merges with economic issues in the relationship between the Russian Federation and the European Union.

9 PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Severní plynovod (Nordstream)

Příloha č. 2: Znázorněná poloha ruské exklávy Kaliningrad

Příloha 1 Severní plynovod (Nordstream)

Zdroj: Forbes - Jeremy Maxie

Příloha 2 Znárodněná poloha ruské exklávy Kaliningrad

A Russian Exclave: Kaliningrad

Zdroj: National Geographic - Neal Lineback and Mandy Lineback Gritzner